

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

ПОВСТИН ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК 378:351.746.1(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ**

015 – професійна освіта (за спеціалізаціями)

спеціалізація: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Вінниця – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, м. Львів.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Козяр Михайло Миколайович,
Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності, кафедра практичної психології
та педагогіки, професор, м. Львів.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України
Ничкало Нелля Григорівна,
Національна академія педагогічних наук України,
Відділення професійної освіти і освіти дорослих,
академік-секретар, м. Київ;

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Романовський Олександр Георгійович,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
кафедра педагогіки та психології управління
соціальними системами імені академіка Івана Зязюна,
завідувач, м. Харків;

доктор педагогічних наук, професор
Діденко Олександр Васильович,
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького,
науково-дослідний відділ, провідний науковий
співробітник, м. Хмельницький.

Захист відбудеться «19» лютого 2019 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32, корп. 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. К. Острозького, 32 м. Вінниця, 21001) і на сайті університету: <https://www.vspu.edu.ua/science/dis/>.

Автореферат розісланий «18» січня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, прагнення нашої держави інтегруватися в міжнародне співтовариство, а також ризики, загрози і небезпеки природного, техногенного й антропогенного характеру, які продукує і провокує соціум, небезпеки, викликані військовою агресією на Сході країни, вимагають подальшого вдосконалення діяльності органів і підрозділів нашої держави, що відповідають за безпеку людини. Основні повноваження в цій галузі покладено на Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). Відповідно до Стратегії національної безпеки, ДСНС має забезпечити ефективне управління єдиною державною системою цивільного захисту, упровадження системи екстреної допомоги, підготовки та просвіти населення щодо поведінки в надзвичайних ситуаціях. Водночас підготовку працівників різних напрямів галузі безпеки людини доцільно розглядати значно ширше – як навчання фахівців, які забезпечують дотриманням всього комплексу безпеки життєдіяльності та захисту населення: пожежної, цивільної, екологічної, кібербезпеки, психологічного та соціального захисту, охорони праці та ін.

Виклики ХХІ ст. вимагають принципово нової системи організації профілактики і дотримання безпеки життєдіяльності в умовах надзвичайних станів (аварій, катастроф, природних небезпек), а також під час усунення їх наслідків, які супроводжуються невизначеністю та ризиком. Відповідно управління підрозділами ДСНС та іншими установами, причетними до галузі безпеки людини, потребує чіткого розмежування повноважень і відповідальності керівників на всіх рівнях. При цьому від спроможності випускників профільних закладів вищої освіти (ЗВО) організовувати й управляти роботою підлеглих залежить ефективність діяльності всього підрозділу. Підвищення колективної відповідальності під час ліквідації надзвичайних ситуацій, розширення призначення служб, що відповідають за безпеку життєдіяльності населення, а також висока суспільна значущість їхньої роботи актуалізують зростання вимог до управлінської підготовленості керівників.

Водночас на етапі адаптації на первинних посадах випускники ЗВО ДСНС відчують труднощі у виконанні своїх безпосередніх управлінських обов'язків. Безперечно, професійна освіта курсантів і студентів за різними напрямками галузі безпеки людини має свої специфічні відмінності, проте всім їм для забезпечення благополуччя і здоров'я соціуму необхідні управлінські вміння та навички. З огляду на це перед науково-педагогічними колективами ЗВО ДСНС постало завдання: налагодити ефективну систему підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів. Однак проведений нами аналіз освітньої практики свідчить, що на заваді розв'язання цієї проблеми є суперечності між:

- постійно зростаючими суспільними вимогами до ефективності та оперативності служб, які забезпечують цивільний захист населення, і рівнем підготовленості фахівців у галузі безпеки людини керувати підрозділами під час розв'язання організаційно-управлінських завдань в умовах невизначеності та ризику;

- потребою ДСНС та інших служб у керівниках підрозділів, здатних ефективно взаємодіяти з підлеглими відповідно до оперативних завдань, що виникають, і недостатньою обґрунтованістю теоретико-методологічних засад, науково-педагогіч-

них підходів і методичного супроводу їхньої підготовки до управлінської діяльності в екстремальних і штатних умовах;

- об’єктивними вимогами до соціально та професійно важливих управлінських якостей фахівців у галузі безпеки людини і відсутністю цілісної концепції, яка розкриває сутнісні ознаки їхнього особистісно-професійного та морально-вольового розвитку в контексті управлінської компетентності;

- традиційним навчально-методичним інструментарієм вищої освіти щодо розвитку особистості майбутнього керівника в галузі безпеки людини і необхідністю вдосконалення змісту та методів їхньої підготовки до управлінської діяльності з урахуванням дидактичних можливостей новітніх педагогічних технологій;

- потребою закладів вищої освіти ДСНС в творчих викладачах, які усвідомлюють завдання управлінської підготовки майбутніх фахівців, і неготовністю науково-педагогічних працівників модернізувати навчально-виховний процес відповідно до принципів менеджменту і положень сучасної парадигми освіти.

Подолання цих суперечностей потребує нагального вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

Проблеми підвищення якості вищої освіти перебувають у центрі уваги українських і зарубіжних науковців. Важливими для нашого дослідження є ґрунтовні праці, присвячені проблемам професійної підготовки фахівців цивільної безпеки у ЗВО ДСНС, які виконали українські вчені О. Бикова, О. Євсюков, М. Коваль, М. Козяр, М. Корольчук, В. Лефтеров, І. Овчарук, Л. Перелигіна, В. Плisko, Ю. Приходько, О. Тімченко та ін. Так, формування управлінської компетентності в майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки досліджував В. Король. Окремі аспекти управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в контексті професійної адаптації вивчали А. Балицька та В. Покалюк. Питання управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини вивчали такі науковці та практики: В. Безсонов, О. Болотин, В. Брагін, В. Гречка, Т. Данилова, Т. Ілюшина, І. Лаухіна, Е. Лук’янчиков, Ю. Панков, Р. Ратушний, М. Северін та ін. Більшість дослідників зазначають, що для вирішення нагальних проблем у підготовці курсантів і студентів необхідна докорінна перебудова освітнього процесу. Однак загалом теоретичні розробки і концептуальні підходи до процесу навчання майбутніх фахівців із безпеки людини мають значні розбіжності. Педагогічна наука ще не запропонувала досконалих механізмів, які б уможливили конструктивно визначати рівень підготовленості до управлінської діяльності фахівців цього профілю.

Отже, актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена:

- необхідністю теоретико-методологічного обґрунтування механізмів модернізації системи підготовки до управлінської діяльності курсантів ЗВО ДСНС та розгляду цієї проблеми у психолого-педагогічному контексті;

- завданнями створення і використання технології підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, організаційного та науково-методичного забезпечення, що за структурою, змістом, методами викладання

відповідає державним стандартам освіти, передбачає врахування закономірностей і принципів навчання, сприяє продуктивності підготовки майбутніх керівників;

– вимогами впровадження в професійну освіту фахівців у галузі безпеки людини сучасних дидактичних підходів, які сприяють підвищенню розвитку особистісного потенціалу курсантів і студентів, інтенсивному формуванню компоненти їхньої управлінської компетентності;

– потребою наукової підтримки впровадження інноваційних, зокрема інформаційно-комунікаційних, технологій у підготовку до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини.

Отже, гострі потреби кадрового забезпечення підрозділів ДСНС та інших служб, пов'язаних із дотриманням безпеки життєдіяльності, низка перелічених суперечностей, недостатня розробленість теоретичних і методичних аспектів навчання та відсутність науково обґрунтованої стратегії вдосконалення підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини визначили вибір теми нашого дослідження: *«Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану НДР Львівського державного університету безпеки життєдіяльності з теми «Психолого-педагогічні технології підготовки фахівців до діяльності в особливих умовах та її психологічний супровід» (РК № 0116U005307).

Тема дисертації затверджена вченою радою Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 3 від 02.11.2016 р.) й узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 28.03.2017 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробленні, визначенні методичних засад і експериментальній перевірці ефективності функціонування системи професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини у закладах вищої освіти ДСНС.

Провідна ідея дослідження. Для вдосконалення цивільного захисту населення необхідна цілеспрямована системна підготовка до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини. В умовах трансформації українського суспільства заклади вищої освіти ДСНС покликані формувати цілісну, гармонійну особистість, здатну якісно виконувати організаційно-управлінські функції, пов'язані з виконанням обов'язків у екстремальних обставинах, а також володіти навичками ефективного менеджменту в різних сферах забезпечення життєдіяльності людини. Відповідне навчання має передбачати творчу взаємодію науково-педагогічних працівників, командирів, курсантів і студентів ЗВО ДСНС з урахуванням вимог до професійної кваліфікації та ґрунтуватися на системному підході, теорії управління, сучасних гуманістичних, демократичних, психологічних і морально-етичних засадах, дидактичних закономірностях і принципах.

Уважаємо необхідним розглянути залежність майбутньої управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини від індивідуальних особливостей курсантів, усвідомлення цілей і завдань професійної освіти, набутого професійного

й управлінського досвіду, особистісних якостей, які виявляються в умінні розв'язувати практичні завдання в ситуаціях невизначеності та ризику. Успішне вирішення досліджуваної проблеми можливе на основі забезпечення належної професійно орієнтованої підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини відповідно до стандартів професійної освіти; цілеспрямованого впровадження у практику ЗВО ДСНС контекстного навчання як важливого чинника підготовки до управлінської діяльності; розроблення інноваційної технології формування управлінської компетентності.

Концепція дослідження ґрунтується на основних положеннях педагогіки і психології, закономірностях і принципах освітнього процесу в закладах вищої освіти, які на методологічному, теоретичному та методичному рівнях визначають концептуальні засади вдосконалення професійної освіти фахівців різних напрямів галузі безпеки людини, розвитку їхньої мотивації, формування професійної та управлінської компетентності, становлення професійної та громадянської позиції.

Методологічний концепт відображає наукове підґрунтя проблеми підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини (філософсько-методологічний, загальнонауковий, психолого-педагогічний і міждисциплінарний рівні), що досліджується з позицій системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, полісуб'єктного, компетентнісного, середовищного, ресурсного підходів, що сприятимуть їхньому духовному, морально-вольовому, фізичному й інтелектуальному розвитку; передбачає розгляд освітнього процесу як багатоаспектного феномена, який зумовлює необхідність цілісного обґрунтування методологічної основи дослідження, побудови моделі підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО, удосконалення змісту теоретичної та практичної підготовки до управлінської діяльності, технологію формування управлінської компетентності в курсантів і студентів ЗВО ДСНС. Професійна підготовка до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини має відображати концептуальні положення теорії управління і *теорії систем*, відповідати вимогам логіки і методології сучасної науки; органічно враховувати психологічні та педагогічні аспекти професійної підготовки особистості до діяльності в особливих (екстремальних) умовах.

Теоретичний концепт визначає системність аналізу та дослідження сукупності складових підготовки фахівців у галузі безпеки людини в ЗВО ДСНС, які взаємопов'язані та є основою для формулювання базових засад формування управлінської компетентності майбутніх фахівців як відкритої педагогічної системи, що містить цільовий, змістовий, технологічний, діагностичний і аналітичний структурні елементи. Теоретичними засадами дослідження є: основоположна роль управління як багатофункціонального чинника успішної діяльності, у тому числі в галузі безпеки людини; гуманістичне та демократичне спрямування управлінської діяльності; цілісність, проєктивність і наступність процесу формування соціально та професійно значущих якостей особистості. Діяльність керівників у галузі безпеки людини є певною технологічною схемою, алгоритм реалізації якої має бути науково обґрунтованим, доцільним, продуктивним, оптимальним, випереджувальним, прогностично обґрунтованим. Побудова авторської моделі системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС базується

на врахуванні когнітивного, діагностичного, аксіологічного, праксеологічного та рефлексивного компонентів управлінської компетентності, а також на кращому досвіді навчання фахівців цього профілю в зарубіжних країнах.

Методичний концепт передбачає науково-прогностичне обґрунтування й упровадження низки інновацій, пов'язаних із розробленням, проектуванням, реалізацією, експертним оцінюванням, експериментальною перевіркою, моніторингом новітніх технологій у ЗВО ДСНС. Це потребує належного рівня готовності науково-педагогічних працівників, оновлення і структурування змісту теоретичної та практичної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців різних напрямів галузі безпеки людини відповідно до стандартів вищої освіти, оновлення й оптимізації організаційно-методичного забезпечення навчально-виховної діяльності курсантів і студентів, розроблення критеріїв, показників і рівнів сформованості управлінської компетентності. Підготовка до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини має сприяти забезпеченню високого професіоналізму, можливості для самореалізації, розвитку рефлексії та формуванню гуманістичних ціннісних орієнтацій. Удосконалення системи підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів полягає у створенні інформаційно-освітнього середовища, яке базується на активному використанні інновацій та ІКТ і дозволяє досягти необхідної якості підготовки фахівців у галузі безпеки людини. Педагогічні технології у ЗВО ДСНС спрямовані на підвищення ефективності освітньої системи і мають ґрунтуватися на розумінні сутності підготовки до управлінської діяльності як процесу формування соціально активних, висококваліфікованих фахівців у галузі безпеки людини з розвинутою управлінською компетентністю, здатних творчо діяти у складних обставинах відповідно до професійних завдань у процесі ліквідації надзвичайних ситуацій і їх наслідків, захисту населення і територій, нагляду за станом техногенної безпеки тощо.

Отже, професійне навчання майбутніх фахівців із безпеки людини має спиратися на суттєво нові теоретичні та методичні положення, які визначають побудову системи підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів закладів вищої освіти ДСНС, котра відповідатиме суспільним вимогам щодо злагодженої, ефективної роботи підрозділів у боротьбі з надзвичайними ситуаціями.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що підвищення рівня професійної підготовки фахівців різних напрямів галузі безпеки людини можливе на основі обґрунтованих теоретичних засад і методичних аспектів системи професійної освіти в закладах вищої освіти ДСНС, а саме: методологічних основ, моделі системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, педагогічних умов ефективного формування управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини, Концепції професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини, технології підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС. Це потребує розгляду проблеми дослідження на чотирьох методологічних рівнях (філософсько-методологічному, загальнонауковому, психолого-педагогічному та міждисциплінарному) та обґрунтування специфічних принципів підготовки до управлінської діяльності; майбутніх фахівців у галузі безпеки людини урахування

кращого закордонного досвіду навчання фахівців цієї галузі; вивчення сучасних педагогічних і методичних положень щодо навчання менеджменту та підготовки фахівців до роботи в особливих умовах.

Загальну гіпотезу конкретизовано в низці **часткових**, котрі передбачають, що формування управлінської компетентності фахівців із безпеки людини набуває ефективності якщо у ЗВО ДСНС будуть забезпечені такі педагогічні умови:

- 1) системна мотивація до розвитку управлінських здібностей і якостей;
- 2) системність і міждисциплінарність змісту підготовки до управлінської діяльності;
- 3) комплексне проектування практичної підготовки до управлінської діяльності;
- 4) створення інноваційної технології формування управлінської компетентності;
- 5) цілеспрямована неперервна організація підготовки до управлінської діяльності.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження визначені такі **завдання**:

1. Проаналізувати концептуально-методологічну основу дослідження проблеми підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини.
2. З'ясувати особливості, завдання та принципи підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС.
3. Розробити критеріально-діагностичний апарат і виявити сучасний стан підготовленості до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини.
4. Визначити, схарактеризувати і дослідити сутність, структуру та рівні управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини.
5. Побудувати й апробувати авторську модель системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС.
6. Обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини.
7. Підготувати концепцію професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.
8. Створити науково-методичний комплекс для забезпечення підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини та перевірити його ефективність.

Об'єкт дослідження – підготовка фахівців у галузі безпеки людини в закладах вищої освіти ДСНС.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади системної підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС.

Методологічну основу дослідження становлять наукові положення праксеології, феноменології, гуманістичної парадигми філософії освіти, філософії синергетики, теорії управління та теорії систем; методологічні підходи: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, полісуб'єктний, компетентнісний, середовищний, ресурсний; теорії розвитку та саморозвитку соціально та професійно важливих якостей особистості фахівця; сучасні дидактичні підходи щодо змісту, методів і технологій професійної підготовки до діяльності в особливих умовах.

На всіх етапах дослідження використовувались такі нормативно-правові документи: Кодекс цивільного захисту (2012 р.), Закони України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Стратегія національної безпеки України (2015 р.), Стратегія реформування системи Державної служби з надзвичайних ситуацій (2017 р.), Національна стратегія розвитку освіти в

Україні на 2012–2021 роки, Положення про єдину державну систему цивільного захисту (2014 р.), Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій (2015 р.) та інші нормативні акти, які стосуються розвитку вищої освіти в галузі безпеки людини і передбачають оновлення та приведення її у відповідність до суспільних потреб та інтегрування нашої держави в міжнародне співтовариство.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять положення та висновки наукових праць, які висвітлюють:

– методологічні засади філософії освіти (В. Андрущенко, В. Беліков, Г. Васянович, Б. Гершунський, І. Зязюн, Б. Ільїн, В. Краєвський, В. Кремень, О. Новіков, Г. Щедровицький);

– загальні засади професійної педагогіки (С. Батишев, В. Биков, А. Беляєва, В. Васильєв, С. Гончаренко, Р. Гуревич, В. Луговий, М. Махмутов, Н. Ничкало, В. Радкевич, С. Сисоєва, В. Сластьонін, В. Серіков);

– психолого-педагогічні основи професійної освіти (Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, Є. Ільїн, Е. Зеєр, І. Зимняя, А. Коломієць, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко, А. Маркова, А. Маслоу, Дж. Равен, К. Роджерс, В. Рибалка, С. Рубінштейн, Н. Талізін, І. Якиманська);

– питання вдосконалення освітнього процесу підготовки фахівців у галузі цивільної безпеки (О. Бикова, О. Болотін, Т. Данилова, О. Євсюков, В. Кафідов, М. Коваль, В. Козлачков, М. Козяр, В. Король, В. Лефтеров, А. Литвин, С. Марихін, Ю. Панков, Л. Перелігіна, В. Плisko, В. Покалюк, Т. Рак, Р. Ратушний, В. Садковий, М. Северін, Р. Сірко, В. Солнцев, О. Тімченко, О. Узун, В. Шубнякова);

– педагогічні проблеми підготовки фахівців до управлінської діяльності (Б. Гаєвський, В. Гладкова, А. Деркач, Ф. Друкер, Л. Петренко, В. Пікельна, О. Романовський, В. Свистун, Н. Черненко, В. Штифурак та ін.);

– формування управлінської компетентності (Н. Буйко, Р. Вдовиченко, О. Діденко, Г. Єльнікова, В. Локшин, В. Ягупов) і психологізацію процесу підготовки майбутніх фахівців до специфіки управлінської діяльності (Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Мануйлов, О. Паламарчук та ін.).

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс методів: 1) *теоретичні* – вивчення навчально-нормативної документації, аналіз філософської, психологічної, педагогічної, фахової та методичної літератури з проблеми дослідження; порівняння, систематизація, моделювання, аналіз результатів навчально-виховного процесу для виявлення підготовленості курсантів і студентів до професійно-управлінської діяльності; узагальнення кращого педагогічного досвіду формування управлінської компетентності у процесі професійної підготовки; конкретизація змісту базових понять із проблеми дослідження, обґрунтування вимог до особистості фахівця в галузі безпеки людини і випускника ЗВО ДСНС, готового до управлінської діяльності; моделювання та проектування для створення моделі підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини та програми діяльності педагогічного колективу ЗВО з метою ефективного формування управлінської компетентності курсантів і студентів у процесі навчання; 2) *емпіричні* – анкетування, опитування, спостереження за навчальним процесом, тестування, психодіагностичні методи, бесіди з педагогами, курсантами і студентами для діагностики рівня підготовленості до управлінської діяльності

майбутніх фахівців; вивчення результатів практичної роботи курсантів і студентів (стажувань, практик, тактико-спеціальних навчань), педагогічної діяльності професорсько-викладацького та начальницького складу; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) та експертне оцінювання для визначення сформованості управлінської компетентності курсантів і студентів; 3) *методи математичної та статистичної обробки даних*: якісне та кількісне опрацювання емпіричних результатів; графічне відображення даних, аналіз параметрів розподілу, обчислення t-критерію Стюдента, коефіцієнта конкордації Кендалла (W) та дисперсійний аналіз для забезпечення достовірності дослідно-експериментальної роботи й узагальнення одержаних даних.

Організація дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося впродовж 2012–2018 рр. у чотири етапи:

Теоретико-аналітичний (2012–2013 рр.) – вивчено теорію та практику професійної підготовки фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС; виконано системний аналіз наукових джерел із проблеми дослідження; досліджено зміст, особливості та напрями професійної діяльності фахівців у галузі безпеки людини, вимоги до особистості керівника в особливих умовах; здійснено пошук і накопичення емпіричного матеріалу; визначено методологічні засади формування управлінської компетентності; конкретизовано завдання наукового пошуку; розроблено методику теоретичного та програму експериментального дослідження.

Діагностично-пошуковий (2013–2015 рр.) – виконано діагностику стану підготовленості випускників ЗВО ДСНС до управлінської діяльності; теоретично обґрунтовано та розроблено систему підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів закладів вищої освіти ДСНС; уточнено завдання і методи дослідження; розроблено критерії, показники та рівні сформованості управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

Експериментальний (2015–2017 рр.) – узагальнено й апробовано авторський підхід до модернізації системи підготовки фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС; виконано дослідно-експериментальну перевірку робочої гіпотези, підготовлених Концепції, моделі та педагогічних умов ефективного формування управлінської компетентності; здійснено оброблення й аналіз результатів, корекцію експериментальних методик і розробленого організаційно-методичного забезпечення.

Підсумково-узагальнювальний (2017–2018 рр.) – систематизовано й узагальнено результати формувального експерименту, сформульовано загальні висновки і пропозиції щодо впровадження матеріалів науково-дослідної роботи; розроблено методичні рекомендації; визначено перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми; підготовлено монографію; оформлено рукопис наукової роботи у вигляді дисертації.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Національного університету цивільного захисту України (м. Харків), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ, Вищого професійного училища цивільного захисту ЛДУ БЖД (м. Вінниця), Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Львівської області.

На різних етапах дослідження до експерименту було залучено 310 курсантів і студентів, 20 науково-педагогічних і 9 практичних працівників.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано специфічні принципи підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини; розроблено структурно-функціональну модель системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС; розроблено Концепцію професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини; обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини (системна мотивація до розвитку управлінських здібностей і якостей; системність і міждисциплінарність змісту підготовки до управлінської діяльності; комплексне проектування практичної підготовки до управлінської діяльності; створення інноваційної технології формування управлінської компетентності; цілеспрямована неперервна організація підготовки до управлінської діяльності); *удосконалено* психолого-педагогічний зміст і структуру феномена «управлінська компетентність фахівців у галузі безпеки людини», особливості та завдання підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини, критерії (когнітивно-інформаційний, діагностико-планувальний, мотиваційно-ціннісний, інтегративно-діяльнісний, рефлексивно-коригувальний), їх показники і рівні (недостатній, базовий, задовільний і оптимальний) сформованості управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини; *уточнено* зміст понять «управлінська компетентність», «інформаційно-освітнє середовище»; *набули подальшого розвитку* сучасні наукові підходи до професійної підготовки фахівців галузі безпеки людини.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні положень щодо підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини: схарактеризовано теоретичні засади і розроблено теоретико-методологічні основи цієї педагогічної проблеми; з'ясовано структуру та зміст управлінської діяльності випускників ЗВО ДСНС, а на цій основі – особливості та завдання підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС; визначено специфічні принципи підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини; уточнено трактування базових понять підготовки фахівців у галузі безпеки людини; обґрунтовано зміст і структуру підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини в закладах вищої освіти як поетапний і багатокомпонентний процес формування й адаптації особистості до вимог професії, набуття нею соціально та професійно важливих якостей, рис і властивостей, досвіду керування підлеглими, підготовленості до виконання службових обов'язків керівника та поетапного становлення власної професійно-управлінської позиції; визначено компоненти управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини; удосконалено систему підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, обґрунтовано побудову комплексу відповідного організаційного та науково-методичного забезпечення; запропоновано нові підходи до розроблення, впровадження й оцінювання ефективності формування управлінської компетентності фахівців із безпеки людини.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що: розкрито зміст організаційно-управлінської діяльності та визначено структуру управлінської компетентності випускників ЗВО ДСНС; розроблено й апробовано комплекс науково-методичного забезпечення підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини (методи мотивації курсантів і студентів, вироблення в них потреби у вихованні управлінських якостей, цінностей і поглядів; структурований та інтегрований зміст теоретичної та практичної управлінської підготовки; продуктивних форм, видів, етапів, методів і засобів навчання; інноваційна технологія, спрямована на інтенсифікацію управлінської підготовки; ефективні психологічні механізми підготовки до управлінської діяльності та розвитку лідерських якостей у курсантів і студентів; структура навчально-методичного комплексу ЗВО і вдосконалення напрямів підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів); визначено й апробовано критерії, показники, рівні та методи діагностики управлінської компетентності курсантів і студентів ЗВО; розроблено програму діяльності педагогічної колективу ЗВО з удосконалення підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів; підготовлено методичні рекомендації для професорсько-викладацького складу ЗВО ДСНС щодо формування управлінської компетентності фахівців із безпеки людини.

Результати дослідження можуть бути використані в практиці роботи науково-педагогічних колективів ЗВО ДСНС для вдосконалення нормативно-правових документів, створення комплексу навчально-методичного забезпечення, підготовки авторських програм, навчальних посібників, інноваційних засобів навчання, а також у системі післядипломної освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців із безпеки людини з метою атестації, професійного добору і в роботі з резервом, для прогнозування успішності практичної діяльності керівників, виявлення причин недостатньої ефективності, побудови моделі професійного розвитку керівників.

Упровадження результатів дослідження. Наукові положення та навчально-методичні матеріали упроваджено в практику Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт б/н від 14 травня 2018 р.), Національного університету цивільного захисту України (акт б/н від 02.02.2018 р.), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ (акт б/н від 04.12.2017 р.), Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності у м. Вінниця (довідка № 264 від 04.06.2018 р.), Головного управління ДСНС у Львівській області (довідка № 58-8/3114 від 18.05.2018 р.), Львівського державного університету внутрішніх справ (акт № 11 від 01.03.2018 р.).

На захист виносяться:

1. Концепція професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини, яка забезпечує формування управлінської компетентності фахівців шляхом узгодження процесів становлення та самовдосконалення управлінських якостей курсантів і студентів, передбачених програмою підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів у ЗВО ДСНС.

2. Теоретично обґрунтована та практично перевірена система підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС, яка відповідає тенденціям розвитку вищої школи України на засадах сучасної парадигми освіти,

провідним методологічним підходам, дидактичним і специфічним принципам, враховує модель системи і педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності в майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

3. Теоретично обґрунтований та експериментально перевірений комплекс організаційного та науково-методичного забезпечення підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини, який передбачає поетапну технологію підготовки курсантів і студентів ЗВО ДСНС.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорені на 24 науково-практичних конференціях, у тому числі *міжнародних*: «Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України» (Черкаси, 2012), «Соціально-економічний розвиток держави: досвід проблеми, перспективи» (Київ, 2015), «Пожежна та техногенна безпека: теорія, практика, інновації» (Львів, 2016), «Сучасний стан та перспективи розвитку освітнього простору: глобальний вимір» (Запоріжжя, 2016), «Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (Львів, 2017), «Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій» (Київ, 2018), «Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2018), «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Львів, 2018), «Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі» (Київ, 2018), «Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи» (Маріуполь, 2018), «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2018), «Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти» (Глухів, 2018), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2018), «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Монреаль, Канада, 2018); *всеукраїнських*: «Гуманітарні аспекти формування особистості» (Львів, 2012), «Соціальна робота в Україні : становлення, перспективи, розвиток» (Львів, 2016), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України» (Хмельницький, 2017), «Стратегія реформування організації цивільного захисту» (Київ, 2018), «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (Запоріжжя, 2018); *регіональних*: «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2012, 2013, 2015, 2017), «Розвиток комунікативної компетентності у процесі підготовки майбутніх фахівців» (Львів, 2013); *семінарах, круглих столах, засіданнях* кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту та кафедри практичної психології та педагогіки ЛДУ БЖД.

Публікації. Положення та результати дослідження висвітлено в 56 наукових і науково-методичних публікаціях, із яких 43 одноосібні, у тому числі: одна монографія, 22 статті у вітчизняних наукових фахових виданнях, 4 – в закордонних періодичних виданнях, 18 матеріалів і статей конференцій (із них одна – в зарубіжному виданні), 1 тези конференції, 5 програм, 4 брошури методичних рекомендацій.

Особистий внесок дисертанта. У навчальному посібнику, підготовленому в співавторстві з Р. Ратушним, В. Кузиляком, А. Саміло [2], авторськими є розд. 3 та розд. 11, а також завдання до розд. 10. У спільних публікаціях із С. Анісімовим [29], З. Гонтар [6; 11], А. Саміло [3; 4; 48; 53], М. Купчак [3; 4; 6; 7; 10; 11], А. Литвином [8], А. Харчуком [50] авторськими є положення, підходи і висновки, пов'язані з формуванням управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини в процесі навчання у ЗВО ДСНС. Ідеї співавторів у дисертаційній роботі не використовувалися.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук «Формування і підходи до реалізації регіональної сімейної політики України» захищена у 2012 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 11 додатків. Загальний обсяг дисертації – 483 сторінки, з них 366 – основного тексту. Робота містить 15 таблиць і 15 рисунків на 16,5 сторінках. Список використаних джерел містить 706 найменувань, із них 30 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі – *«Концептуальні основи професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини»* – проаналізовано теоретико-методологічні засади вдосконалення процесу підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини з урахуванням модернізації ЗВО ДСНС. Розкрито особливості та тенденції навчання фахівців ефективного менеджменту, покладені в основу системи підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів.

Сучасна парадигма освіти детермінує провідні завдання модернізації діяльності закладів вищої освіти ДСНС. На основі вивчення науково-педагогічної літератури й освітньої практики вважаємо, що підвищення рівня управлінського аспекту професійної підготовки фахівців різних напрямів галузі безпеки людини потребує розроблення теоретичних засад і методичних аспектів їхньої професійної освіти на чотирьох методологічних рівнях (філософсько-методологічному, загальнонауковому, психолого-педагогічному та міждисциплінарному). Основними методологічними підходами до підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини є:

- системний, який уможливорює виокремлення складових проблеми, розв'язання кожної з них та об'єднання одержаних часткових рішень із подальшим визначенням загальної стратегії підвищення якості навчання;

- особистісний, який передбачає врахування індивідуальних особливостей, спрямовання на розвиток якостей курсантів і студентів відповідно до їхніх здібностей і підвищення мотивації до самореалізації в управлінській діяльності;

- діяльнісний, який дає змогу проектувати особистість фахівця в контексті його подальших професійних обов'язків, формувати знання, уміння і навички професійної управлінської діяльності;

- компетентнісний, спрямований забезпечити формування управлінської компетентності майбутніх фахівців, інтегрування їхніх різнобічних знань, умінь,

навичок і професійно важливих якостей задля успішного вирішення управлінських завдань під час виконання службових функцій;

- полісуб'єктний, спрямований на розвиток співпраці та взаємодії, накопичення курсантами і студентами досвіду через засвоєння професійних цінностей і професійно-управлінських якостей у колективі однодумців;

- середовищний, який передбачає створення у ЗВО інформаційно-освітнього середовища, що сприяє розвитку в курсантів і студентів творчих управлінських і професійних здібностей під час навчання;

- ресурсний, суть якого полягає в урахуванні індивідуальних ресурсів особистості (фізіологічних, психологічних, професійно-управлінських) і створенні ресурсного забезпечення (засобів та умов навчання) для реалізації особистісного потенціалу майбутніх фахівців.

Багатоаспектність предмета дослідження зумовлює використання окремих положень ряду підходів: синергетичного, аксіологічного, культурологічного, технологічного, інтегративного, інформологічного, аксіологічного, контекстного тощо. Їх комплексне врахування сприяє вдосконаленню змісту та структури підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

Безпека людини – невід'ємна складова стратегічної розбудови суспільства, сталого людського розвитку. Реалізація державної політики в галузі безпеки людини виходить за межі відомчих інтересів і як визначальна умова національного розвитку потребує поєднання зусиль багатьох державних відомств і організацій. Нагальні проблеми безпечної життєдіяльності людей можуть повною мірою розв'язуватися на основі створення й упровадження інновацій у підготовці персоналу, який вмітиме застосовувати високотехнологічне обладнання, новітні методи запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, володітиме загальнотеоретичними і конкретно-науковими знаннями заходів із безпеки, дії чинників загрози, усіх їх проявів та, головне, сукупністю чітких організаційно-управлінських методів і положень, що особливо важливо для фахівців різних напрямів галузі безпеки людини. Йдеться не лише про підрозділи служби цивільного захисту, а й про інших фахівців, діяльність яких також спрямована на захист населення: екологічної безпеки, інформаційної, психологічного та соціального захисту, охорони праці тощо. На нашу думку, це потребує досконалої підготовки фахівців у закладах вищої освіти ДСНС, реалізованої на сучасних наукових розробках.

Аналіз наукових джерел щодо професійної підготовки майбутніх фахівців різних напрямів галузі безпеки людини, виконаних упродовж останніх двадцяти років, дає підстави стверджувати про істотний розвиток теорії та практики навчання курсантів і студентів у ЗВО ДСНС. Професійну підготовку таких фахівців розглядають як цілеспрямований процес оволодіння базовими і професійними компетентностями, що визначають інтелектуальний, моральний, фізичний і професійний розвиток, підготовленість до адекватних дій у надзвичайних ситуаціях, виховання необхідних морально-психологічних і ділових якостей, стійкості, надійності та придатності, що забезпечує бездоганне виконання професійних обов'язків і, водночас, особисту безпеку в екстремальних, ризиконебезпечних умовах (М. Козяр). Нині спостерігаємо тенденції, пов'язані з розширенням організаційно-управлінських функцій фахівців у галузі безпеки людини. Для

підготовки професіоналів нової формації, які на належному рівні здатні ліквідовувати загрози і наслідки техногенних катастроф і стихійних лих, володіють ефективними методами порятунку постраждалих, а також продуктивними технологіями управлінської діяльності, необхідне розроблення й упровадження в освітній процес ЗВО ДСНС педагогічних інновацій, які ґрунтуються на кращому вітчизняному та зарубіжному досвіді.

Вивчення сучасних педагогічних і методичних положень щодо навчання менеджменту, теорії та практики підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців, сучасних концепцій навчання керівних кадрів свідчить, що науковці зосереджують увагу на вдосконаленні освітнього менеджменту й організаційно-управлінської діяльності в закладах освіти, формуванні управлінських знань і вмінь, кваліфікації у студентів – майбутніх управлінців різних галузей, а також управлінської компетентності майбутніх менеджерів. Розглянувши особливості та тенденції підготовки фахівців до ефективного менеджменту в умовах трансформації українського суспільства, викладені в сучасній науковій літературі, констатуємо, що праці дослідників стосуються методологічно важливих наукових основ і концептуальних положень підготовки до управлінської діяльності й управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

Нині помітно посилились вимоги до управлінських якостей і загалом до професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. Керівник (командир) як суб'єкт управлінської діяльності – це фахівець, наділений статусом і роллю провідника професійного колективу, який реалізує соціально-управлінську позицію в галузі безпеки людини та соціально-професійного розвитку колективу, що працює в галузі безпеки людини. Управління підрозділами ДСНС та іншими службами реагування на надзвичайні ситуації, швидка ліквідація їх наслідків і здійснення всього комплексу цивільного захисту населення вимагають чіткого розмежування повноважень і відповідальності як загалом фахівців, так і керівництва на всіх рівнях. Водночас дослідниками, ґрунтовно розглянуто лише окремі напрями підвищення якості управлінської підготовки працівників протипожежної служби і цивільного захисту (А. Балицька, В. Безсонов, О. Болотін, В. Брагін, В. Гречка, Т. Данилова, Т. Ілюшина, В. Король, І. Лаухіна, Е. Лук'янчиков, Ю. Панков, В. Покалюк, Р. Ратушний, М. Северін та ін.). За висновками науковців і практиків, професійний розвиток фахівців у галузі безпеки людини тісно пов'язаний із формуванням базисних особистісних утворень, серед яких першочергове значення має володіння управлінськими здібностями. Це потребує подальшого вивчення педагогічних засад навчання фахівців у галузі безпеки людини, системи навчання, організаційного та науково-методичного забезпечення підготовки курсантів і студентів до управлінської діяльності у ЗВО ДСНС.

У другому розділі – ***«Педагогічні засади професійної підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС»*** – схарактеризовано особливості управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини та завдання підготовки курсантів і студентів до її виконання, розглянуто провідні управлінські аспекти досвіду навчання фахівців у галузі безпеки людини в зарубіжних країнах, всебічно вивчено практику підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини в закладах вищої освіти України.

Управлінська діяльність фахівця в галузі безпеки людини – цілеспрямований, послідовний, здійснюваний на основі єдиноначальності та статутних вимог вплив на підпорядкований йому колектив та інших осіб з урахуванням норм і правил функціонування органів управління та підрозділів. Основний її зміст полягає в оцінюванні ситуації, визначенні цілей, ухваленні рішень, розробленні, реалізації та коригуванні способів і прийомів управління для досягнення бажаної мети, організації спільної діяльності колективу для виконання рішень і реалізації інших службових функцій відповідно до конкретних завдань і напрямів діяльності.

Міждисциплінарна природа галузі безпеки людини потребує врахування низки *особливостей управлінської діяльності* фахівців у галузі безпеки людини: детермінованість цілей і виконуваних завдань призначенням підрозділів; детальна соціально-правова, функціональна та часова регламентація службової діяльності; неперервне планування та прогнозування ефективності роботи підрозділу; неалгоритмічний характер багатьох управлінських дій і операцій; опосередкований і дистанційний характер управління підлеглими; необхідність узгодження функцій усього колективу; потреба налагодження взаємодії з різними категоріями осіб і організацій; застосування методів психолого-педагогічного впливу на підлеглих; оцінювання ефективності діяльності колективу за результативністю виконання обов'язків усіма співробітниками; невизначеність ролевих обов'язків і широкий діапазон посадових інструкцій; екстремальність і ризиконебезпечність професійної діяльності; супутні психо-емоційні та фізичні перевантаження; підвищена моральна та громадянська відповідальність тощо.

Виявлені особливості розкривають узагальнені компоненти (види) *управлінських функцій*, які забезпечують успішне розв'язання професійних завдань керівниками підрозділів ДСНС: інформаційної, планувально-проектувальної, мотивувальної, організаційно-забезпечувальної, координувальної, контрольно-оцінювальної, аналітичної, коригувальної та прогностичної. Ці функції відображають професійні рольові позиції та важливі якості особистості, які характеризують її здібності до управління колективом, а отже завдання управлінської підготовки курсантів і студентів. Під час виконання службових обов'язків фахівці в галузі безпеки людини – керівники підрозділів – одночасно виконують низку таких *професійних ролей*: адміністратора, організатора, провідного фахівця, координатора, дослідника, прогнозиста, вихователя, комунікатора, консультанта, психолога, новатора, лідера, громадського діяча та ін. Усвідомлення зазначених професійних ролей важливе, передусім, для професійно-психологічного становлення майбутнього фахівця.

З урахуванням вимог, зафіксованих в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, у структурі професійної підготовленості фахівців у галузі безпеки людини ми виокремили п'ять груп *управлінських якостей керівника*, які забезпечують ефективність його діяльності: *професійно значущі* - відображають рівень кваліфікації фахівця; *організаційно-управлінські* - розкривають його здатність мобілізувати своїх підлеглих для виконання поставлених завдань; *лідерські* - визначають спроможність керівника вести за собою; *психолого-педагогічні* - сприяють виховному впливу на підлеглих; *соціально значущі* - характеризують особистісні риси і властивості психіки керівника. Кожна з цих груп містить

конкретні риси, які визначають стиль управління, інтелектуальні та морально-вольові характеристики фахівця.

Вивчення й осмислення кращого досвіду навчання фахівців у галузі безпеки людини в країнах із розвинутими освітніми системами дає змогу в процесі модернізації вітчизняної системи підготовки фахівців, зокрема до управлінської діяльності, враховувати сучасні світові тенденції. Інновації доцільно узгоджувати з міжнародними освітніми моделями і стандартами, усталеними цінностями і спільними цілями. Передусім, це концепція неперервної професійної підготовки і підвищення кваліфікації керівників усіх рівнів шляхом застосування цільового підходу на основі сучасних педагогічних концепцій. Важливо враховувати позитивний багаторічний досвід європейських країн щодо системного регулювання галузі безпеки людини на державному рівні.

Як показав виконаний нами аналіз, у професійній підготовці до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини спостерігається низка методологічних і методичних проблем: недостатньо розроблені концептуальні та науково-педагогічні основи реалізації в процесі навчання положень провідних підходів відповідно до тенденцій розвитку освіти і завдань цивільної безпеки; у навчальних планах ЗВО ДСНС недостатньо фундаментальних курсів із теорії управління; не повною мірою виділяється сукупність функцій управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини; в системі підготовки фахівців у галузі безпеки людини не обґрунтовані педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності. Ці та інші недоліки зумовлюють необхідність здійснення додаткових заходів щодо спрямування освітнього процесу на формування та розвиток особистості керівника підрозділу, здатного приймати обґрунтовані, виважені й оптимальні управлінські рішення та реалізовувати їх у складних умовах професійної діяльності.

У третьому розділі – *«Система професійної підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів закладів вищої освіти ДСНС»* – розглянуто зміст, структуру та рівні управлінської компетентності, визначено специфічні принципи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, розроблено авторську модель системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС, а також обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності у фахівців у галузі безпеки людини.

Управлінську компетентність фахівців у галузі безпеки людини визначено як інтегративну властивість суб'єкта управлінської діяльності, що ґрунтується на сформованій системі необхідних управлінських знань, умінь, норм, цінностей, соціально та професійно важливих управлінських якостей і забезпечує здатність і підготовленість керівника до управлінської діяльності та реалізації професійних функцій. Структуру управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини складають п'ять компонентів: *когнітивний* – охоплює знання, важливі для управлінської діяльності, пов'язані з розвитком здатності до сприймання й осмислення професійно значущої інформації; *діагностичний* – забезпечує спроможність ухвалювати рішення, визначати необхідні ресурси, передбачати можливі результати дій і прогнозувати їх наслідки; *аксіологічний* – відображає

сукупність потреб, інтересів, мотивів і професійно-управлінських цінностей, які формують спонукальну сферу, визначають ставлення до професії; *праксеологічний* – охоплює арсенал засобів, спрямованих на ефективний перебіг управлінських процесів і практичну здатність до успішної реалізації функцій управлінської діяльності; *рефлексивний* – відображає спроможність особистості до оцінювання та самооцінювання, самоаналізу, самоконтролю й емоційно-психологічної саморегуляції. У кожному із компонентів враховано зміст відповідних функцій управлінської діяльності фахівців і передбачає формування необхідних професійно важливих якостей, які сприяють реалізації цих функцій керівника.

Удосконалення системи підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів у ЗВО ДСНС базується на взаємозв'язку низки принципів, які відповідають засадам сучасної парадигми освіти, тенденціям розвитку вищої школи України, специфіці наряду підготовки, індивідуальним особливостям контингенту. З урахуванням вимог методологічних підходів, дидактичних принципів, принципів професійної освіти, принципів управління, а також принципів підготовки курсантів і студентів у ЗВО ДСНС нами сформульовано *специфічні принципи* підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини: неперервності формування управлінської компетентності; спрямованості навчання на розвиток управлінських якостей майбутніх фахівців; зорієнтованості освітнього процесу на вироблення творчого управлінського способу мислення курсантів і студентів; психологічної комфортності навчання; налагодження прямого та зворотного зв'язків із замовниками кадрів.

Для вивчення й удосконалення досліджуваної освітньої системи побудовано структурно-функціональну модель (рис. 1), що в логіко-змістовому сенсі відображає педагогічні цілі, концептуальні засади, завдання, пріоритети й умови підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

Авторську модель побудовано на основі таких вимог і характеристик: адекватність, простота й оптимальність, інтегрованість, відкритість, динамічність. У структурі моделі системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС виокремлено п'ять підсистем (блоків):

- *блок цілевизначення* ґрунтується на соціальному замовленні на фахівців, здатних виконувати управлінську діяльність у галузі безпеки людини, зі сформованими професійно значущими управлінським якостями;

- *методологічно-концептуальний блок* репрезентує основні методологічні та психолого-педагогічні положення професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини;

- стрижнем *організаційно-проектувального блоку* є структура управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини та педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності;

- *змістово-технологічний блок* репрезентує методичні засади вдосконалення професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини (зміст, форми, методи, етапи і технології);

- *критеріально-діагностичний блок* відображає визначені нормативами вимоги щодо якості підготовки до управлінської діяльності у ЗВО ДСНС і процедуру (критерії, показники і методи) оцінювання одержаного результату.

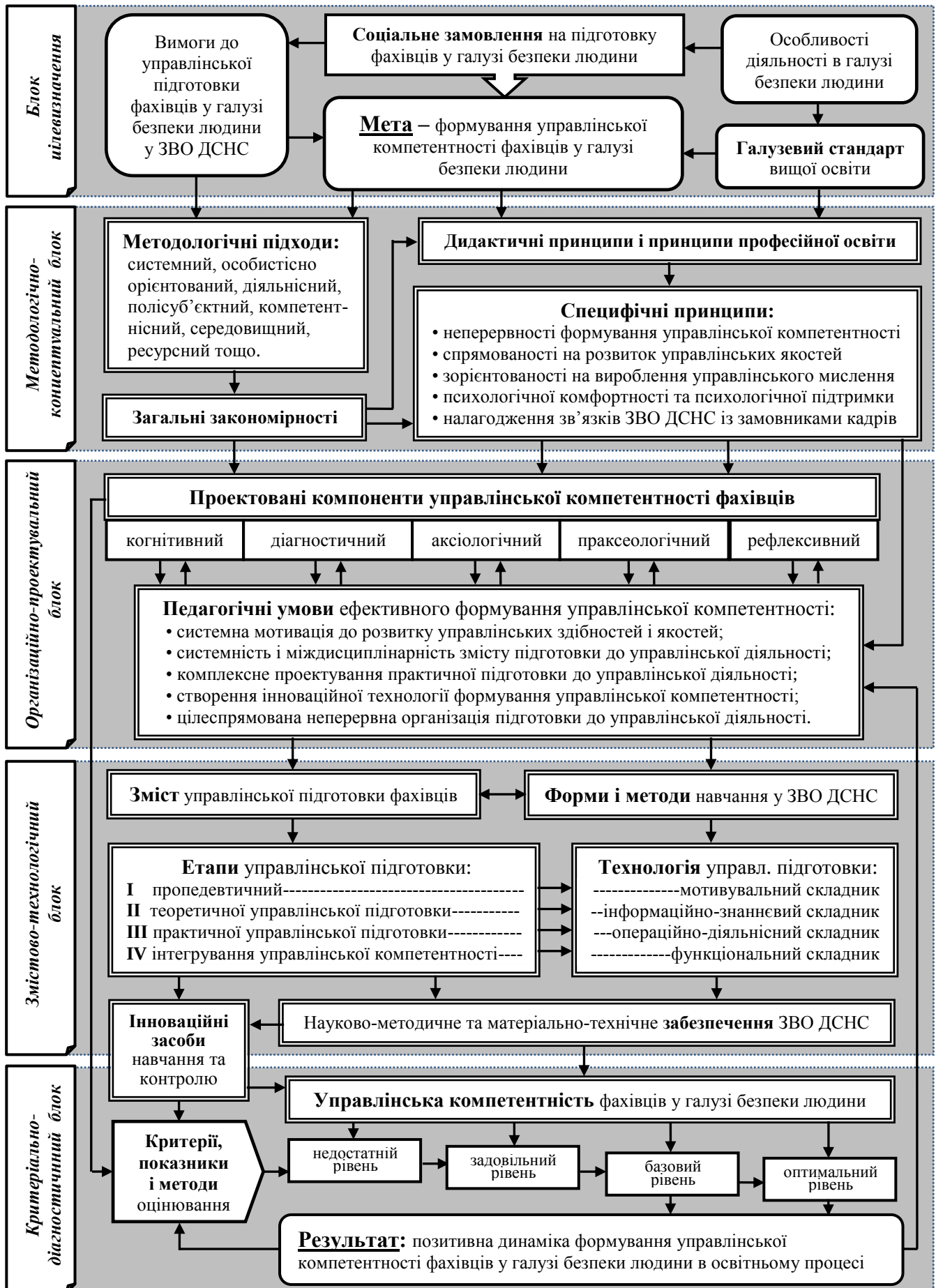

Рис. 1. – Авторська модель системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС

Досягнення мети підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до виконання управлінських функцій залежить від: визначеності мети; обґрунтованих методологічних засад; реалізації необхідних педагогічних умов; дидактичної доцільності змісту; чіткого визначення етапів і впровадження продуктивних технологій підготовки курсантів і студентів до управлінської діяльності; належного науково-методичного і матеріально-технічного забезпечення; якості розроблених критеріїв і показників, добору адекватних методів оцінювання сформованості управлінської компетентності в майбутніх фахівців. Результати апробації та експерименту свідчать, що реалізація моделі в освітньому процесі ЗВО забезпечує підвищення управлінської компетентності фахівців у разі докорінного оновлення науково-методичного забезпечення, гнучкості й інваріантності навчальних планів і програм, готовності професорсько-викладацького складу до інновацій тощо.

Зазначимо, що результати діяльності ЗВО залежать від низки передумов: наявності висококваліфікованого науково-педагогічного персоналу; створення та розвитку інфраструктури та навчальної бази; функціонування в закладі науково обґрунтованої освітньої системи; забезпечення злагодженої навчально-виховної діяльності всіх суб'єктів професійної освіти. **Педагогічні умови** ефективного формування управлінської компетентності у фахівців у галузі безпеки людини трактуємо як комплекс спроектованих чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини освітнього процесу, які забезпечують цілісність підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів в освітньому середовищі ЗВО ДСНС відповідно до вимог держави і суспільства щодо цивільного захисту населення та територій, сприяють всебічному розвитку фахівців як майбутніх керівників і створюють можливості для врахування їхніх управлінських здібностей, виявлення потреб, формування управлінських знань, умінь і навичок, розвиток управлінських якостей. Умови були конкретизовані за допомогою методу факторного аналізу. Формування управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини набуває ефективності, якщо забезпечені такі педагогічні умови:

- системна мотивація до розвитку управлінських здібностей і якостей – спрямовується на створення стійких соціальних і психологічних мотивів, формування особистісних якостей керівника, стабільної емоційно-вольової сфери, суб'єктного потенціалу, здатності до саморегуляції, адекватного самооцінювання, рефлексії, потреби в саморозвитку;

- системність і міждисциплінарність змісту підготовки до управлінської діяльності – забезпечує неперервне оновлення та випереджувальність змісту управлінської підготовки, конкретизацію її цілей на формування компонентів управлінської компетентності, узгодження навчальних програм та органічне поєднання змісту всіх дисциплін у питаннях управлінської підготовки;

- комплексне проектування практичної підготовки до управлінської діяльності – передбачає професійно-практичну, функціональну спрямованість управлінської підготовки, розвиток умінь і навичок організації колективної роботи, набуття досвіду керування підлеглими, опанування стилів управління й управлінських ролей, моделювання управлінської діяльності, екстремальну психологічну та психолого-педагогічну підготовку та виконання функцій управління під час навчальних практик і стажувань;

– створення інноваційної технології формування управлінської компетентності – полягає в дотриманні педагогічних закономірностей і принципів, урахуванні функцій ДСНС, особливостей діяльності та специфіки навчання, поєднанні сучасних і традиційних форм, методів і засобів, реалізації міждисциплінарних зв'язків, інтегрованому формуванні управлінської компетентності в процесі тактико-спеціальних навчань, використанні управлінських тренінгів, рольових і ділових ігор, методів і засобів розвитку професійного спілкування, координуванні науково-дослідної роботи;

– цілеспрямована неперервна організація підготовки до управлінської діяльності – означає прогнозування, організаційне забезпечення та науково-методичний супровід формування управлінської компетентності на основі узгодження дій усіх суб'єктів освітнього процесу, забезпечення цілісності, послідовності та безперервності всіх етапів навчання, індивідуалізацію управлінської підготовки, неперервну діагностику її якості та відповідну підготовленість викладачів.

Результати дослідження засвідчують доцільність обґрунтованих педагогічних умов, що забезпечують функціонування моделі на прогностичній основі.

У четвертому розділі – **«Організаційне та науково - методичне забезпечення професійної підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС»** – викладено організаційні та науково-методичні засади підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини. Представлено Концепцію та подано комплекс заходів з удосконалення змісту теоретичної та практичної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. Також визначено методичні особливості та розроблено технологію підготовки курсантів і студентів ЗВО ДСНС до управлінської діяльності.

Мета авторської Концепції професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини – забезпечити високий рівень управлінської компетентності випускників як результат навчання у ЗВО ДСНС професійних менеджерів із широким науковим, професійним та управлінським світоглядом і загальною культурою, розвинутим творчим, практичним мисленням, здатних і готових швидко й ефективно розв'язувати весь комплекс завдань, що стоять перед суб'єктами управління оперативними підрозділами. Реалізація Концепції має відбуватися з дотриманням таких положень: цілісність і єдність навчально-виховної взаємодії всіх суб'єктів професійної підготовки (кафедри, деканати, інститути, навчальний відділ, адміністрація, викладачі, командири, громадські організації тощо); інтегрування та наступність змісту управлінської підготовки; дидактично доцільне поєднання різноманітних форм і методів навчально-виховної роботи, сучасних і традиційних технологій; наукова обґрунтованість, систематичність і поетапність формування управлінської компетентності; динамічність, послідовність і безперервність у проведенні заходів із підготовки до управлінської діяльності; всебічна діагностика та моніторинг професійно важливих управлінських якостей курсантів і студентів; управління системою науково-методичного забезпечення професійної підготовки до управлінської діяльності у ЗВО ДСНС; інформатизація професійної підготовки до

управлінської діяльності; прогностичність і плановість у формуванні складових управлінської компетентності; нерозривний взаємозв'язок управлінської підготовки з практикою професійної діяльності, зокрема в екстремальних обставинах; активність і зацікавленість майбутніх фахівців у розвитку управлінських якостей, становленні управлінської компетентності.

Концепція не лише забезпечує цілеспрямоване формування управлінської компетентності, а й сприяє підвищенню професіоналізму майбутніх фахівців у галузі безпеки людини під впливом спеціально спроектованих і впроваджених педагогічних інновацій. Ключову роль у реалізації технології і методів підготовки до управлінської діяльності у ЗВО ДСНС відіграє спільна злагоджена робота керівників, начальницького та професорсько-викладацького складу, працівників відділу виховної та соціально-гуманітарної роботи, сектора психологічного забезпечення, Ради курсантського та студентського самоврядування.

Зміст управлінської підготовки фахівців визначається галузевим стандартом вищої освіти, який є основою для проектування освітнього процесу у ЗВО ДСНС, та має забезпечувати набуття випускниками компонентів управлінської компетентності, розроблених з урахуванням їхніх управлінських функцій. Зміст підготовки до управлінської діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини розробляється на трьох взаємопов'язаних рівнях. На *загальнотеоретичному* рівні зміст їхньої управлінської підготовки містить: знання про сутність, основні положення та закономірності теорії управління, провідні завдання державної політики у сфері цивільного захисту України, поняття про систему управління та її складові, функції управління ДСНС та їх класифікацію, менеджмент як вид професійної діяльності в органах і підрозділах галузі безпеки людини, вимоги до сучасного керівника тощо. На *професійно орієнтованому* рівні зміст підготовки фахівців охоплює знання про: функції менеджменту в їхній галузі; принципи і методи управління в органах і підрозділах ДСНС; організаційну структуру управління тощо. На *професійно-практичному* рівні зміст навчання майбутніх керівників містить знання про сутність прийняття управлінських рішень і їх класифікацію, типи і стилі поведінки керівників, структуру особистості керівника, а також організацію управління під час надзвичайних ситуацій тощо.

Навчальний курс *«Теоретичні основи і практичні аспекти менеджменту в органах і підрозділах цивільного захисту»* спрямовано на підготовку до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини. У створеному за нашою участю навчальному посібнику з цієї дисципліни системно та цілісно висвітлено теоретичні основи і практичні аспекти менеджменту як науки про управлінську діяльність, зокрема стосовно діяльності органів і підрозділів ДСНС; розкрито специфіку та результативність системи менеджменту організацій в умовах надзвичайних ситуацій; представлено інформаційні системи і засоби комунікації; визначено особливості сучасного управління; розглянуто проблеми керівництва та лідерства, організації прийняття управлінських рішень; значну увагу приділено функціям і методам управління, службовій відповідальності керівника тощо.

Реалізувати зміст підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини пропонуємо за допомогою традиційних форм навчання (лекції, семінарські та практичні заняття, самостійна робота, різні види практик тощо), які

передбачають комбінування різних його типів (пряме, інструктивне, дослідницьке, контекстне, індивідуальне та колективне, під керівництвом викладачів і самоосвіта тощо).

Педагогічна технологія підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС – це система методів, методик, засобів, способів, прийомів, етапів виховання для досягнення гарантованих результатів підготовки фахівців у галузі безпеки людини. Її впровадження та реалізація в освітньому процесі передбачає декілька логічно пов'язаних етапів, дотримання яких забезпечує наступність, послідовність формування і розвитку в них належного рівня управлінської компетентності в подальшій роботі. Для забезпечення поетапної професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини для кожного етапу спроектовано відповідний технологічний блок: 1) мотивувальний – формування у майбутніх фахівців мотивації до засвоєння управлінських знань і виховання управлінських цінностей на основі актуалізації ідеалу фахівця і створення перспектив кар'єрного зростання в управлінській діяльності; 2) інформаційно-знаннєвий – накопичення в майбутніх фахівців професійно-управлінського досвіду у вигляді теоретичних знань про особливості та функції управлінської діяльності керівників підрозділів; 3) операційно-діяльнісний – формування організаторських, креативних здібностей, а також вироблення професійних умінь і навичок управління підрозділами; 4) функціональний – інтегрування всіх компонентів управлінської компетентності в цілісну характеристику особистості як суб'єкта управлінської діяльності.

Педагогічна технологія професійної підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС передбачає використання інтерактивних методів формування їхньої управлінської компетентності: навчальні дискусії, методи розвитку критичного мислення і здатності до рефлексії, проектного навчання, проблемного навчання, дидактичні та ділові ігри, мозковий штурм, моделювання професійно-управлінських ситуацій, робота у віртуальному освітньому середовищі на основі різноманітних засобів ІКТ тощо. Так, за допомогою мережного навчально-методичного інформаційного комплексу, реалізованого в навчальній платформі (LMS) Moodle, на освітньому порталі «Віртуальний університет» ЛДУ БЖД сформоване інформаційно-освітнє середовище (ІОС), яке дає змогу здійснювати індивідуалізацію навчання, підвищує мотивацію курсантів і студентів до самостійного отримання повної навчальної інформації та необхідних знань і вмінь, пов'язаних із подальшими службовими функціями, забезпечує наочність і системність викладення матеріалу, інтегрування знань і вмінь із різних дисциплін. Навчально-пізнавальна діяльність проектного та квазіпрофесійного спрямування в ІОС дає змогу виробити рефлексивне ставлення майбутніх фахівців до процесу та результату формування своєї управлінської компетентності, загальнокультурного й освітньо-професійного зростання, а також створити основу для успішного становлення професіоналізму під час навчання у ЗВО ДСНС. Комплексне впровадження та використання різноманітних ІКТ (навчальні та тренувальні програми, мережне навчання, системи тестування тощо) сприяють підготовці до управлінської діяльності курсантів і студентів.

У п'ятому розділі – *«Експериментальна перевірка ефективності системи професійної підготовки до управлінської діяльності курсантів ЗВО ДСНС»* – висвітлено підготовку, організацію та етапи експериментальної роботи, використаний критеріально-діагностичний апарат, викладено результати впровадження авторської моделі, розроблених педагогічних умов і технології професійної підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС, проведено кількісний і якісний аналіз ефективності розробленого організаційно-методичного забезпечення, інтерпретовано статистичний аналіз одержаних даних, визначено загальні наслідки реалізації запропонованих інновацій.

У процесі констатувального етапу дослідження здійснено педагогічний аналіз (вивчення документів, спостереження за навчальним процесом, опитування педагогічних працівників ЗВО ДСНС), а також анкетування, експертне оцінювання, самооцінювання і тестування курсантів і студентів ЛДУ БЖД (136 осіб). Одержані дані дали змогу виявити рівні підготовленості випускників до виконання подальших управлінських функцій (рис. 2).

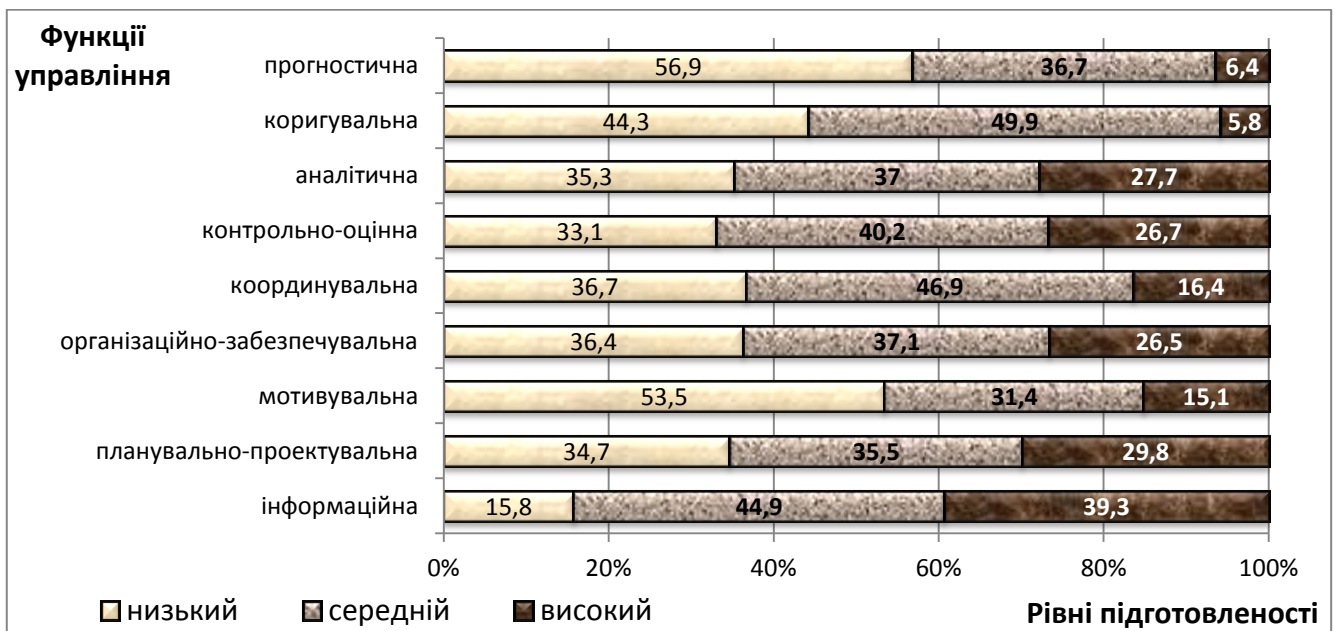

Рис. 2. - Розподіл випускників за рівнем підготовленості до виконання управлінських функцій

Методом експертної оцінки обраховане процентне співвідношення рівня підготовленості до різних напрямів управлінської діяльності на другому курсі магістратури, перед захистом диплома. Найкраще розвиненою є інформаційна функція (39,3 % на високому рівні та 44,9 % – на середньому). Дещо нижчими є планувально-проектувальна (29,8 % і 35,5 %), аналітична (27,7 % і 37,0 %), контрольно-оцінювальна (26,7 % і 40,2 %) та організаційно-забезпечувальна (26,5 % і 37,1 %) функції, які сукупно визначають загальну управлінську підготовленість майбутніх фахівців. Ще менш сформованими, за одержаними результатами, є мотивувальна (15,1 % на високому рівні та 31,4 % – на середньому) та координувальна (16,4 % і 46,9 %) функції. Найслабкіше розвинені в курсантів і студентів, закономірно, прогностична (6,4 % і 36,7 %) та коригувальна (5,8 % і 49,9 %) функції. Вважаємо, що такий стан не дозволяє належним чином

забезпечувати формування управлінських якостей курсантів (студентів) під час професійної підготовки у ЗВО ДСНС. Це зумовлює нагальну необхідність удосконалення теорії та практики професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини шляхом узгодження змісту та технологій навчання курсантів та студентів ЗВО ДСНС із сучасними потребами управлінської діяльності та запитамі роботодавців.

Упровадження наших інновацій у ЗВО ДСНС полягало в реалізації загальних підходів, запропонованих у авторській Концепції, побудованій моделі та обґрунтованих педагогічних умов шляхом формування управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини із застосуванням авторської педагогічної технології підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів. Перевірка висунутої гіпотези потребувала розроблення та використання спеціальних заходів щодо визначення рівня сформованості кожного з компонентів управлінської компетентності курсантів і студентів за допомогою відповідних критеріїв (когнітивно-інформаційного, діагностико-планувального, мотиваційно-ціннісного, інтегративно-діяльнісного, рефлексивно-коригувального), що відображають сутність цих компонентів, їх показники і рівні та, водночас, напрями діагностики.

Експериментальне дослідження проводилось на першому і другому курсах магістратури (п'ятий і шостий рік навчання); було залучено 104 майбутні фахівці в галузі безпеки людини з трьох закладів вищої освіти, а також 17 викладачів і 9 керівників практики. Обстеження курсантів і студентів проведено за допомогою експертного методу та здійснено тричі: на початку навчання в магістратурі, перед іспитами в кінці I курсу та на II курсі перед державним кваліфікаційним екзаменом, тобто наприкінці навчання. Аналіз динаміки формування управлінської компетентності курсантів і студентів КГ і ЕГ у ЗВО ДСНС під час формувального експерименту дає підстави стверджувати, що під впливом запропонованих інновацій найбільше зростають показники когнітивного (на 42,31 % – базового рівня, на 46,15 % – оптимального) й аксіологічного компонента (на 30,77 % – базового, на 44,23 % – оптимального). У змінах показників інших компонентів переважає зростання кількості фахівців, що перебувають на базовому рівні сформованості: за діагностичним – на 42,31% і 32,69 %, за праксеологічним – 40,39% і 36,54 %, за рефлексивним – 38,46% і 25,00 % базового й оптимального компонентів відповідно.

Загалом одержані результати експертного оцінювання свідчать, що найбільш сформованими є аксіологічний (40,38 % курсантів і студентів ЕГ досягли базового та 48,08 % – оптимального рівнів) і когнітивний (42,31 % - базового, 46,15 % – оптимального) компоненти управлінської компетентності майбутніх фахівців. Деякі недоліки формування праксеологічного компонента (3,85 % недостатнього та 15,38 % задовільного рівня) пов'язані з об'єктивною складністю повноцінного напрацювання управлінського досвіду в межах професійної освіти, навіть такої практико орієнтованої як у ЗВО ДСНС. Це стосується також і діагностичного компонента, що залишається нерозвинутим у багатьох випускників (5,77 % недостатнього та 19,23 % задовільного рівня), адже курсанти і студенти мають небагато можливостей для застосування на практиці його складників. Спостерігається очікуване «відставання» рівня сформованості показників

рефлексивного компонента в майбутніх фахівців у галузі безпеки людини (15,38 % недостатнього та 21,15 % задовільного рівня). Загалом істотний приріст сформованості компонентів управлінської компетентності за всіма критеріями у студентів експериментальної групи та стійка позитивна динаміка цього процесу свідчать про доцільність застосування запропонованих нами інновацій.

На рис. 3 відстежено загальну динаміку (результат сформованості всіх компонентів) управлінської компетентності в курсантів і студентів контрольної та експериментальної груп у ЗВО ДСНС. На початку рівень розвиненості управлінської компетентності в обох групах практично ідентичний. У процесі навчання зростає кількість курсантів і студентів із базовим та оптимальним рівнями управлінської компетентності, однак в експериментальній групі це зростання вище. На підставі аналізу даних експертного оцінювання наприкінці експерименту робимо висновок про істотне переважання якісних і кількісних результатів підготовки до управлінської діяльності в курсантів і студентів експериментальної групи.

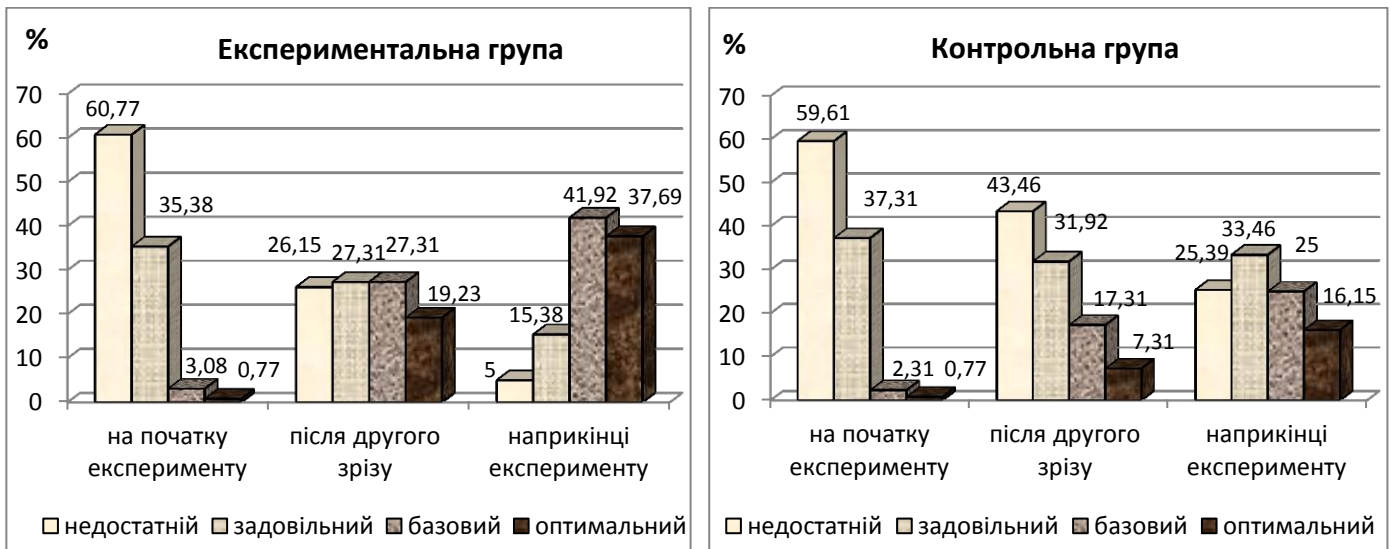

Рис. 3 – Динаміка розподілу курсантів і студентів контрольної та експериментальної груп за рівнями сформованості управлінської компетентності

Статистична значущість одержаних даних була перевірена за допомогою t-критерію в програмному пакеті Statistica. Виявлено, що рівень сформованості компонентів компетентності в курсантів і студентів експериментальних груп відрізняється від рівня їх сформованості в контрольних групах із достовірністю, значно більшою за 0,99. Обчислені коефіцієнти конкордації Кендалла засвідчили узгодженість думок експертів. Отже, можемо обґрунтовано стверджувати, що під впливом побудованої й апробованої нами моделі, обґрунтованих і реалізованих педагогічних умов, розробленої та впровадженої педагогічної технології вдалося покращити формування всіх компонентів управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини ЗВО ДСНС.

Для підтвердження позитивного впливу зростання управлінської компетентності випускників ЗВО ДСНС на загальний рівень їхнього професіоналізму було порівняно результати 70 курсантів і студентів експериментальної та контрольної груп на державному кваліфікаційному екзамені. Зіставлялися оцінки випускників

п'яти напрямів: пожежна безпека, цивільний захист, охорона праці, екологічна безпека, інформаційна безпека. Узагальнені дані подано на рис. 4.

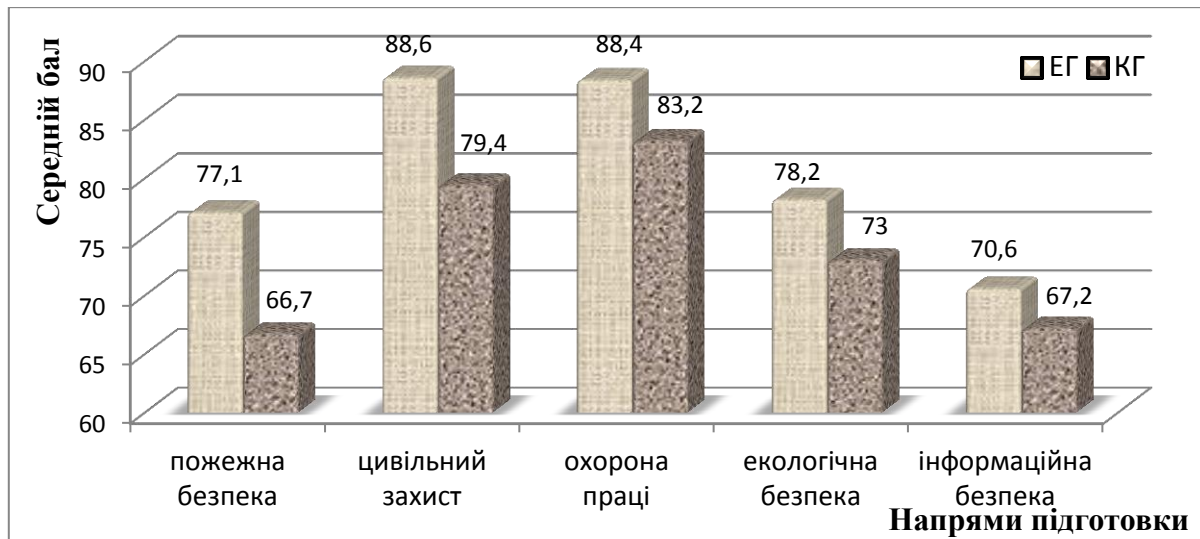

Рисунок 4 – Результати підсумкової атестації курсантів і студентів експериментальної та контрольної груп

Як бачимо, що більшим є вплив рівня управлінської компетентності на загальну підготовленість магістрів пожежної безпеки і цивільного захисту, в професійній діяльності яких важливі керівні функції (різниця в оцінках ЕГ і КГ становить $\approx 9\text{--}10\%$). На цій підставі обґрунтовано вважаємо, що запропоновані нами інновації опосередковано впливають на загальну здатність випускників використовувати отримані у ЗВО професійні знання, вміння та навички і таким чином забезпечують підвищення їхньої професійної компетентності відповідно до запитів на кваліфікованих фахівців у галузі безпеки людини і вимог державних стандартів вищої освіти. Отже, вихідна методологія правильна, завдання дослідження виконані, мети досягнуто, гіпотезу підтверджено.

ВИСНОВКИ

1. Питання безпеки людини в усіх галузях її діяльності надзвичайно складне, комплексне, має глибинний характер, охоплює різні аспекти і проблеми: психофізіологічні, морально-етичні, світоглядні, релігійно-етнічні, культурні, техніко-технологічні, природні, екологічні тощо. Завдання модернізації діяльності підрозділів ДСНС передбачає підготовку майбутніх фахівців, що діють у галузі безпеки людини зокрема в умовах надзвичайних ситуацій (антропогенних і техногенних аварій, катастроф, природних лих), як активних особистостей, здатних продуктивно використовувати внутрішні та зовнішні ресурси у професійно-управлінській діяльності. Об'єктивна необхідність підвищення рівня управлінського складника професійної підготовки фахівців різних напрямів галузі безпеки людини потребує розроблення теоретичних засад і методичних аспектів модернізації системи професійної освіти у ЗВО, а саме: оновлення методологічних основ їхньої діяльності; наукових пошуків шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців; особливостей і тенденцій підготовки фахівців до ефективного менеджменту в умовах трансформації українського суспільства. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх

фахівців у галузі безпеки людини розробляємо з урахуванням наукових положень: праксеології; феноменології; гуманістичної парадигми філософії освіти; синергетики; теорії управління та теорії систем. Найвагомішими методологічними підходами в навчанні фахівців у галузі безпеки людини є: системний, особистісно орієнтований, діяльнісний, полісуб'єктний, компетентнісний, середовищний, ресурсний тощо, врахування яких сприяє розумінню сутності, змісту та структури системи підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС. Процес професійної освіти, в тому числі управлінської, ґрунтується на положеннях, які становлять такі загальнолюдські та національні цінності: вільне демократичне, громадянське суспільство, суверенітет і територіальна цілісність держави, стійкий суспільний розвиток, громадянська злагода, мирне співіснування, висока духовність і гуманізм, свобода української нації, патріотизм, національне відродження тощо.

2. Фахівці в галузі безпеки людини відповідають за різні напрями безпеки життєдіяльності, а саме: пожежної, цивільної, екологічної безпеки, інформаційної (кібербезпеки), психологічного та соціального захисту, охорони праці тощо. Для гарантування безпеки та реалізації заходів щодо захисту населення їм необхідні цілісно бачити всі аспекти середовища життєдіяльності, вміти передбачати, запобігати і ліквідувати деструктивні наслідки надзвичайних ситуацій в екологічних, техніко-технологічних і соціальних системах. Оскільки ефективність захисту населення залежить від його продуманої організації й оптимального управління, практика нині висуває підвищені вимоги до менеджерів-керівників у галузі безпеки людини. Такому фахівцю необхідно володіти загальними теоретичними знаннями з основних управлінських наук, мати практичні напрацювання у стратегії та тактиці управління, досвід управління персоналом, службової діяльності та застосування інновацій у галузі безпеки людини.

У підготовці до управлінської діяльності майбутніх фахівців в галузі безпеки людини виявляється низка закономірностей, що визначають структуру їхніх основних управлінських функцій (пошук і опрацювання інформації, планування, проектування, мотивування підлеглих, організація та забезпечення роботи, координування, контроль, аналіз, коригування, оцінювання, прогнозування тощо) та комбінації рольових позицій керівника (адміністратора, організатора, провідного фахівця, координатора, дослідника, прогнозіста, вихователя, комунікатора, консультанта, психолога, новатора, лідера та громадського діяча). Їх покладено в основу завдань і принципів навчання фахівців у галузі безпеки людини – керівників, які організують і управляють роботою підлеглих. Зміст підготовки курсантів і студентів до виконання управлінської діяльності полягає у формуванні в них сукупності якостей, що забезпечують успішну організацію виконання підрозділами ДСНС поставлених перед ними завдань: професійно значущих, організаційно-управлінських, лідерських, психолого-педагогічних і соціально значущих. До специфічних принципів підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини відносимо: неперервності формування управлінської компетентності; спрямованості навчання на розвиток управлінських якостей майбутніх фахівців; спрямованості освітнього процесу на вироблення творчого управлінського способу мислення курсантів і студентів; психологічної комфортності та психологічної підтримки навчання; налагодження прямого та

зворотного зв'язків ЗВО ДСНС із замовниками кадрів. Розроблені принципи сприяють ефективній співпраці науково-педагогічних працівників, командирів, курсантів і студентів.

3. До критеріїв оцінювання сформованості управлінської компетентності в фахівців у галузі безпеки людини у процесі навчання в ЗВО ДСНС віднесено: когнітивно-інформаційний (показники – управлінські знання, опрацювання управлінської інформації, управлінське мислення); діагностико-планувальний (показники – управлінське цілевизначення, управлінська антиципація, управлінське моделювання); мотиваційно-ціннісний (показники – управлінські мотиви, потреби, цінності); інтегративно-діяльнісний (показники – управлінські вміння, навички, управлінські функції, управлінські рольові позиції); рефлексивно-коригувальний (показники – управлінський контроль, управлінське коригування, управлінська саморегуляція). Критерії, показники і методи оцінювання рівня сформованості управлінської компетентності розроблені з урахуванням структури управлінської діяльності в галузі безпеки людини і напрямів діагностики управлінської підготовленості майбутніх фахівців, що відповідають методичним прийомам і способам їхньої підготовки до управлінської діяльності в освітньому процесі ЗВО ДСНС. Для кожного показника визначено розгорнуті дескриптивні характеристики, які служать ознаками сформованості компонента управлінської компетентності за відповідним критерієм.

За результатами аналізу стану підготовленості до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини понад третини курсантів і студентів упродовж навчання у ЗВО не виробили чіткого уявлення про сутність, зміст, структурні компоненти та показники управлінської компетентності, не підготовлені до використання сучасних методів управління підрозділом і не володіють уміннями і навичками об'єктивного аналізу й оцінювання якості виконання цієї діяльності. Чинна система професійної підготовки курсантів і студентів у ЗВО ДСНС не повною мірою враховує реалії сьогодення, пов'язані зі збільшенням напрямів діяльності й обсягу вирішуваних завдань. У багатьох фахівців управлінська компетентність перебуває на низькому рівні, що подекуди не дозволяє ефективно вирішувати професійні завдання з організації діяльності особового складу в екстремальних обставинах. Це негативно позначається на їхній професійній взаємодії з підлеглим і може бути причиною неприпустимих упущень у відповідальних, ризиконебезпечних ситуаціях. Пояснюємо такі результати: відсутністю у випускників ЗВО цільових установок на продуктивне виконання управлінської діяльності; нерозвиненістю мотивів, які спонукають до пошуку ефективних засобів впливу та налагодження раціональних методів взаємодії з підлеглими; невпевненістю у своїй здатності ефективно управляти підрозділом ДСНС через відсутність лідерських якостей; невиробленістю в молодих керівників навичок рефлексії своєї роботи в підрозділі; нерозвиненістю потреб у пошуку інноваційних способів вирішення завдань управлінської діяльності та власного самовдосконалення як керівника тощо. Система формування управлінських знань курсантів і студентів у ЗВО ДСНС має переважно спонтанний характер, про що свідчить недостатність у навчальних планах фундаментальних курсів, які дають уявлення про теорію управління та її розвиток на сучасному етапі, всебічно

розкривають сутність управлінської діяльності в системі ДСНС. Як наслідок, в освітньому процесі не повністю відображений комплекс функцій управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. Вважаємо, що такий стан не дозволяє належним чином забезпечити формування й оптимальний розвиток управлінських якостей курсантів (студентів) під час професійної підготовки у ЗВО ДСНС. Усе це призводить до того, що адаптація випускників ЗВО до професійних вимог і реалій відбувається вже в підрозділі, після призначення на первинні посади керівного складу.

4. Управлінська компетентність фахівців у галузі безпеки людини – це інтегративна властивість керівника як суб'єкта управлінської діяльності, що ґрунтується на сформованій системі необхідних управлінських знань, умінь, навичок, норм, цінностей, соціально та професійно важливих управлінських якостей і забезпечує реалізацію професійних функцій, здатність і підготовленість до управлінської діяльності в контексті планування, прийняття рішень, організації, координування, мотивування, контролю співробітників підрозділів ДСНС та інших організацій, причетних до безпеки життєдіяльності та цивільного захисту населення. Управлінська компетентність зумовлена саморозвитком особистості та виявляється у внутрішній особистісній і професійній культурі, творчому характері опанування новітніх методів і технологій управлінської діяльності та здатності їх упроваджувати і продуктивно застосовувати задля досягнення мети діяльності підрозділу в галузі безпеки людини, передусім запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Структуру управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини складають: когнітивний, діагностичний, аксіологічний, праксеологічний і рефлексивний компоненти. Формування та розвиток управлінської компетентності відбувається послідовно за такими рівнями: недостатнім, задовільним, базовим, оптимальним і творчим (останній у межах освітнього процесу не розглядаємо, оскільки він відображає тривалий досвід керівної роботи). Цілісне уявлення про структуру управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини дало змогу визначити сутнісні характеристики її компонентів, які відображають зміст відповідних функцій управлінської діяльності, а також обґрунтувати їх нерозривний зв'язок із сукупністю професійно важливих якостей особистості, що дозволяє випускникам у подальшому займати адекватні ролі в позиції керівника колективу.

5. Проведене дослідження дало змогу з урахуванням сучасних вимог ДСНС до молодих фахівців, найновіших досягнень педагогічної науки і практики професійної освіти, спрямування процесу професійної підготовки на формування управлінської компетентності курсантів і студентів обґрунтувати структурно-функціональну модель системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини у ЗВО ДСНС. Модель охоплює цільові аспекти формування управлінської компетентності фахівців цієї галузі, методологічні підходи, закономірності та принципи, компоненти управлінської компетентності, необхідні для управління підрозділом, педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності, змістові та методичні засади підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС, етапи і технологію цього процесу, а також критерії, показники і методи оцінювання рівня управлінської компетентності

випускників ЗВО ДСНС. Структурно в моделі виокремлено п'ять блоків: цільовизначення, методологічно-концептуальний, організаційно-проектувальний, змістово-технологічний, критеріально-діагностичний. Запропонована модель із достатньою точністю відтворює внутрішню організацію та функціонування елементів системи підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, а також їх зв'язки, властивості, характеристики й ознаки. Побудована модель спрямована, передусім, на ефективне формування компонентів управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. На практиці модель доцільно застосовувати як інструмент оптимізації освітнього процесу ЗВО ДСНС.

6. Педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності у фахівців у галузі безпеки людини – це комплекс спроектованих факторів впливу на зовнішні та внутрішні обставини освітнього процесу, які забезпечують цілісність підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів в освітньому середовищі ЗВО ДСНС відповідно до вимог держави і суспільства щодо цивільного захисту населення та інших аспектів безпеки людини, сприяють всебічному розвитку фахівців як майбутніх керівників і створюють можливості для виявлення їхніх потреб, урахування управлінських здібностей, формування управлінських знань, умінь і навичок, соціально та професійно важливих якостей. Для ефективного формування управлінської компетентності у фахівців із галузі безпеки людини необхідні та достатні такі педагогічні умови:

- 1) системна мотивація до розвитку управлінських здібностей і якостей;
- 2) системність і міждисциплінарність змісту підготовки до управлінської діяльності;
- 3) комплексне проектування практичної підготовки до управлінської діяльності;
- 4) створення інноваційної технології формування управлінської компетентності;
- 5) цілеспрямована неперервна організація підготовки до управлінської діяльності.

Застосування обґрунтованих умов потребує дотримання низки вимог і впровадження різноманітних заходів у освітньому середовищі ЗВО, а також їх постійного коригування й удосконалення, оскільки чинники, які діють на вищу освіту та галузь безпеки людини, невпинно змінюються.

7. Концепція професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини є сукупністю узагальнених наукових положень, ідей, установок щодо сутності й особливостей підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів різних напрямів, які містять цілі, завдання, закономірності та принципи, зміст, методи, засоби, технології підготовки до управлінської діяльності, особливості навчання та взаємодії суб'єктів професійної освіти у ЗВО ДСНС відповідно до потреб формування управлінської компетентності. Структурні компоненти Концепції відображають її понятійну сутність і мету, вихідні показники (стан проблеми) і джерела (методологічні засади), інноваційну складову (шляхи вирішення проблеми), змістове наповнення (практичні рекомендації), механізми впровадження в практику (умови реалізації) освітньої роботи ЗВО ДСНС й очікувані результати.

Концепція визначає такі продуктивні шляхи підвищення ефективності підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів: оновлення нормативно-правової та матеріально-технічної бази ЗВО ДСНС; підготовка та вдосконалення навчально-методичного й організаційно-технологічного забезпечення освітнього процесу; реалізація науковості, системності, наступності процесу підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів; висунення більш жорстких вимог до управлінських і лідерських якостей абітурієнтів під час відбору на навчання та прийому співробітників на робочі місця; всебічне вдосконалення різних аспектів змісту управлінської підготовки з усіх блоків дисциплін; органічне поєднання управлінської компетентності з посадовим просуванням; стимулювання професійно-управлінського розвитку в ході екзаменів, атестації тощо. Пріоритетне врахування цих положень створює сприятливі психологічні, організаційно-управлінські, освітні можливості для підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, їхнього подальшого професійного розвитку та посадового зростання.

8. Організаційне та науково-методичне забезпечення підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини охоплює:

- розроблення методів мотивації курсантів і студентів, вироблення в них потреби у вихованні управлінських якостей, цінностей і поглядів;
- добір, структурування, інтегрування та поглиблення змісту теоретичної і практичної управлінської підготовки;
- визначення найпродуктивніших форм, видів, етапів, методів і засобів навчання, а також створення й упровадження інноваційної технології, спрямованої на інтенсифікацію управлінської підготовки;
- напрацювання ефективних психологічних механізмів підготовки до управлінської діяльності та розвитку лідерських якостей у курсантів і студентів;
- розроблення адекватної до потреб практики структури освітнього комплексу ЗВО та вдосконалення напрямів підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів (теоретична підготовка з різних дисциплін, комп'ютерне моделювання професійної діяльності, підготовка на тренувально-тренажерних комплексах, професійно-прикладна фізична підготовка, службова підготовка в підрозділах).

Зміст підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців різних напрямів галузі безпеки людини розроблено на трьох взаємопов'язаних рівнях: загальнотеоретичному (стратегічна частина), професійно орієнтованому (тактична частина) та професійно-практичному (оперативна частина). Важливим елементом науково-методичного забезпечення є навчальний посібник із курсу «Теоретичні основи і практичні аспекти менеджменту в органах і підрозділах цивільного захисту», матеріал якого опирається на логічні взаємозв'язки провідних положень теорії управління, а також функцій управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини.

Організація підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини передбачає чотири етапи, що забезпечує наступність, послідовність і взаємозумовленість формування та розвитку компонентів управлінської компетентності в майбутніх керівників підрозділами ДСНС й інших служб у галузі безпеки людини: пропедевтичний – формування аксіологічного

компонента управлінської компетентності; теоретичної управлінської підготовки – формування когнітивного компонента управлінської компетентності; практичної управлінської підготовки – формування та розвиток праксеологічного та діагностичного компонентів управлінської компетентності; інтегрування управлінської компетентності.

Педагогічна технологія формування управлінської компетентності в курсантів і студентів ЗВО ДСНС як система методів, методик, засобів, способів, прийомів, етапів досягнення запланованих результатів підготовки майбутніх фахівців охоплює чотири складники: мотивувальний, інформаційно-знаннявий, операційно-діяльнісний, функціональний. Кожен складник педагогічної технології має чітко визначену мету та завдання, розроблені засоби і методичні прийоми, а також конкретні практичні питання для курсантів і студентів. Загалом вони відповідають етапам організації підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини.

На підставі аналізу статистично достовірних даних експертного оцінювання, виконаного під час формувального педагогічного експерименту, обґрунтовано стверджуємо про істотне переважання якісних і кількісних результатів підготовки до управлінської діяльності в курсантів і студентів експериментальної групи, які навчалися за авторською технологією. Професійно-кваліфікаційна підготовленість цих курсантів і студентів, за порівнянням результатів експериментальної та контрольної групи на державному кваліфікаційному екзамені, теж вища.

Зазначимо, що реалізація сформульованих у дослідженні поглядів на теорію та методику підготовки фахівців у галузі безпеки людини дала змогу розв'язати виявлені нами суперечності. Запропоновані заходи, без сумніву, сприятимуть активному формуванню управлінської компетентності курсантів і студентів, удосконаленню професійно-управлінських аспектів навчання й тим самим – підвищенню якості роботи майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

Здійснене дослідження дало підстави сформулювати рекомендації Державній службі України з надзвичайних ситуацій щодо розроблення та затвердження на державному рівні Комплексно-цільової програми професійної підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів закладів вищої освіти. Цей документ має поєднати багаторівневі та різноманітні за змістом і формами способи організації професійного становлення, розвитку та вдосконалення фахівців у галузі безпеки людини в процесі навчання, спрямованого на формування та розвиток їхньої управлінської компетентності.

Прогностичний потенціал виконаного дослідження сприятиме організації на основі одержаних нами результатів наступних наукових пошуків, спрямованих на модернізацію теоретичних і методичних засад інноваційної діяльності ЗВО ДСНС, а також створення міждисциплінарної методики формування управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. Подальшого розроблення потребує багатопланове вдосконалення методики реалізації педагогічних умов професійної освіти фахівців різних напрямів галузі безпеки людини; підвищення педагогічної майстерності викладачів ЗВО ДСНС, створення електронних навчально-методичних комплексів для підготовки фахівців у галузі безпеки людини, розвиток механізмів управління навчально-виховною діяльністю.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Повстин О. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика : моногр. Львів : ЗУКЦ, 2018. 498 с.

Навчальні та навчально-методичні посібники

2. Ратушний Р. Т., Кузиляк В. Й., Саміло А. В., **Повстин О. В.** Теоретичні основи і практичні аспекти менеджменту в органах та підрозділах цивільного захисту : навч. посіб. Львів : ЛДУ БЖД, 2015. 318 с.

Статті у фахових виданнях України

3. **Повстин О. В.**, Саміло А. В., Купчак М. Я. Теоретичні засади комерціалізації результатів науково-технічної діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2013. Вип. 7. С. 285–290.
4. Купчак М. Я., **Повстин О. В.**, Саміло А. В. Вплив педагогічних умов на формування правової компетентності фахівців служби цивільного захисту. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2014. Вип. 9. С. 205–210.
5. Повстин О. В. Інтеграція знань як один з дидактичних принципів сучасної освіти. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2014. Вип. 10. С. 231–235.
6. Купчак М. Я., Гонтар З. Г., **Повстин О. В.** Методика викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах служби цивільного захисту. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2016. Вип. 13. С. 196–205.
7. **Повстин О. В.**, Купчак М. Я. Нормативно-правове забезпечення неперервної освіти в Україні у контексті європейської інтеграції. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2016. Вип. 14. С. 252–258.
8. Литвин А. В., **Повстин О. В.** Формування лідерських якостей у майбутніх співробітників ДСНС. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2016. Вип. 47. С. 201–205.
9. Купчак М. Я., **Повстин О. В.** Правова освіта в системі органів і підрозділів служби цивільного захисту України: мета, завдання та методи здійснення. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2017. № 15. С. 215–221.
10. Повстин О. В. Підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності як педагогічна проблема. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 1. С. 99–109.
11. Гонтар З. Г., Купчак М. Я., **Повстин О. В.** Засади державного управління підготовкою фахівців служби цивільного захисту. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2017. № 16. С. 166–172.
12. Повстин О. В. Особливості управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини. *Збірник наукових праць: Педагогічні науки*. Херсон : ХДУ, 2017. № 78. С. 157–164.

13. Повстин О. В. Формування управлінських якостей у майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. *Молодь і ринок*. 2018. № 1. С. 52–60.
14. Повстин О. В. Практика підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності у вищих навчальних закладах України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 60, т. 2. С. 73–78.
15. Повстин О. В. Досвід навчання фахівців у галузі безпеки людини в зарубіжних країнах (управлінський аспект). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 1(60). С. 255–261.
16. Повстин О. В. Аналіз підготовленості фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер». 2017. Вип. 49. С. 145–149.
17. Повстин О. В. Оцінка ефективності формування управлінської компетентності у майбутніх фахівців служби цивільного захисту. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2018. № 1 (12). С. 261–275.
18. Повстин О. В. Модель підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності у ВНЗ ДСНС. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2018. Вип. 50. С. 352–357.
19. Повстин О. В. Педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності у фахівців у галузі безпеки людини. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. Київ : ІМА-прес, 2018. № 14. С. 37–43.
20. Повстин О. В. Технологія підготовки курсантів і студентів закладів вищої освіти до управлінської діяльності в галузі безпеки людини. *Інноваційна педагогіка*. 2018. № 3. С. 144–149.
21. Повстин О. В. Удосконалення змісту підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. № 37. С. 157–166.
22. Повстин О. В. Праксеологічний підхід у формуванні управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2018. Вип. 17. С. 151–155.
23. Повстин О. В. Критеріально-діагностичний апарат вимірювання сформованості управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2018. Вип. 52. С. 47–50.
24. Повстин О. В. Специфічні принципи підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Збірник наукових праць: Педагогічні науки*. Херсон : ХДУ, 2018. № 82. С. 161–166.

Статті в наукових закордонних виданнях

25. Povstyn O. Specialists' training in the context of human safety problem solving. *Znanstvena misel journal*. Slovenia. 2018. № 15. P. 20–22.

26. Povstyn O. Pedagogical modeling in the process of specialists' training in the human safety sphere to the managerial activity. *The scientific heritage*. Budapest, Hungary. 2018. № 22. P. 56–58.
27. Povstyn O. Pedagogical conditions influence on management staff training in human safety field. *Virtus : Scientific Journal*. Canada, Montreal. 2018. № 23. P. 146–147.
28. Povstyn O. Conceptual foundations for improving the future specialists' professional training system of human safety sphere in higher educational institutions. *Modern Science – Moderní věda*. Prague, Czech Republic. 2018. № 3. P. 96–101.

Опубліковані праці апробаційного характеру

29. **Повстин О. В.**, Анісімов С. А. Моральні та психологічні якості офіцера пожежно-рятувальної служби. *Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 19 квітня 2012 р. Черкаси, 2012. С. 47–49.
30. **Повстин О. В.**, Саміло А. В. Соціальна безпека суспільства як фактор впливу на розвиток особистості. *Гуманітарні аспекти формування особистості* : матеріали IV всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 27 квітня 2012 р. Львів, 2012. С. 215–223.
31. Повстин О. В. Сучасна українська вища школа в контексті глобальної конкуренції. *Соціально-економічний розвиток держави: досвід проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 23–24 жовтня 2015 р. Київ, 2015. С. 49–52.
32. Повстин О. В. Роль законотворчого процесу в оптимізації системи соціального захисту. *Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток* : матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Львів, 26–27 травня 2016 р. Львів, 2016. С. 113–115.
33. Повстин О. В. Експертно-аудиторська діяльність у сфері пожежної безпеки: пожежний аутсорсинг. *Пожежна та техногенна безпека: теорія, практика, інновації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 20–21 жовтня 2016 р. Львів, 2016. С. 90–91.
34. Повстин О. В. Кластеризація освітнього простору : інноваційний підхід. *Сучасний стан та перспективи розвитку освітнього простору: глобальний вимір* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. м. Запоріжжя, 25 листопада 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 213.
35. Повстин О. В. Підприємництво у вищій школі: маркетинг освітніх послуг. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр., м. Львів, 19–20 жовтня 2017 р. Львів, 2017. С. 365–369.
36. Повстин О. В. Розвиток лідерських компетенцій курсантів та студентів в освітньому процесі. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 2 листопада 2017 р. Хмельницький, 2017. С. 347–348.
37. Повстин О. В. Шляхи підвищення рівня якості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26–27 січня 2018 р. Київ, 2018. С. 54–59.

38. Повстин О. В. Рівні управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 16–17 лютого 2018 р. Одеса, 2018. С. 80–82.
39. Повстин О. В. Сучасні тенденції підготовки майбутніх фахівців в галузі безпеки: міжнародний досвід. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 23–24 лютого 2018 р. Львів, 2018. С. 74–77.
40. Повстин О. В. Теоретичні аспекти управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. *Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 6–7 квітня 2018 р. Київ, 2018. С. 56–58.
41. Повстин О. В. Міжнародний досвід підготовки фахівців в галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18–19 квітня 2018 р. Маріуполь, 2018. С. 80–82.
42. Повстин О. В. Психолого-педагогічний супровід підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Видатні постаті психології: історія та сучасність* : зб. тез V регіон. наук. семінару до дня психолога, м. Львів, 20 квітня 2018 р. Львів, 2018. С. 112.
43. Повстин О. В. Принцип інформатизації у підготовці фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4–5 травня 2018 р. Київ, 2018. С. 92–95.
44. Повстин О. В. Удосконалення змісту теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. *Стратегія реформування організації цивільного захисту* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 травня 2018 р. Київ, 2018. С. 48–49.
45. Повстин О. В. Етапи професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності як структурні елементи педагогічної технології. *Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Глухів, 22–23 травня 2018 р. Глухів, 2018. С. 56–58.
46. Повстин О. В. Актуальність науково-педагогічного пошуку щодо модернізації професійної освіти фахівців у галузі безпеки людини. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25–26 травня 2018 р. Запоріжжя, 2018. С. 58–61.
47. Повстин О. В. Структурування управлінської компетентності офіцерів різного профілю. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти* : зб. наук. пр. XVI міжнар. наук.-практ. конф., Virtus: Scientific Journal (Canada, Montreal) 25 травня 2018 р. С. 126–128.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

48. Повстин О. В. Тайм менеджмент: робоча програма навчальної дисципліни для студентів усіх спеціальностей всіх форм навчання. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 12 с.
49. **Повстин О. В.**, Саміло А. В. Основи менеджменту : робоча програма навчальної дисципліни для студентів усіх спеціальностей всіх форм навчання. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 12 с.
50. **Повстин О. В.**, Харчук А. І. Робота з персоналом : робоча програма навчальної дисципліни для студентів усіх спеціальностей всіх форм навчання. Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 12 с.
51. Повстин О. В. Експериментальна навчальна програма з підготовки фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності. Львів : ЛДУ БЖД, 2016. 15 с.
52. Повстин О. В. Система підготовки курсантів і студентів закладів вищої освіти ДСНС до управлінської діяльності : програма спецкурсу для науково-педагогічних працівників ЗВО ДСНС. Львів : ЛДУ БЖД, 2016. 12 с.
53. Повстин О. В. Економіка охорони праці та техногенної безпеки : завдання і метод. рекомендації для виконання контрольних робіт слухачами факультету заочного та дистанційного навчання за кваліфікаційним рівнем «магістр». Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 21 с.
54. **Повстин О. В.**, Саміло А. В. Основи менеджменту : метод. рекомендації та завдання для виконання контрольної роботи з навчальної дисципліни «Основи менеджменту» слухачами відділу заочного та дистанційного навчання, за напрямом підготовки «Транспортні технології» ОКР «бакалавр». Львів : ЛДУ БЖД, 2014. 15 с.
55. Повстин О. В. Концепція професійної підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини: метод. рекомендації. Львів : ЛДУ БЖД, 2018. 35 с.
56. Повстин О. В. Технологія підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС: метод. рекомендації. Львів : ЛДУ БЖД, 2018. 50 с.

Анотації

Повстин О. В. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 015 – професійна освіта (спеціалізація: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти). – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2019.

У дисертаційній роботі обґрунтовано й розроблено систему підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів закладів вищої освіти ДСНС, що ґрунтується на положеннях системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, полісуб'єктного, компетентнісного, середовищного та ресурсного підходів; враховує структуру управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, тенденції підготовки фахівців до ефективного менеджменту в умовах трансформації українського суспільства.

Виявлено особливості та завдання управлінської підготовки курсантів і студентів ЗВО ДСНС; визначено специфічні принципи підготовки до управлінської

діяльності фахівців різних напрямів галузі безпеки людини; побудовано авторську модель системи, обґрунтовано й реалізовано педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності; розроблено Концепцію професійної підготовки до управлінської діяльності фахівців у галузі безпеки людини, створено інноваційну педагогічну технологію, спрямовану на інтенсифікацію управлінської підготовки.

Доведено, що застосування авторської системи підготовки до управлінської діяльності курсантів і студентів ЗВО ДСНС, передусім оновлення змісту, реалізація педагогічних умов і впровадження поетапної технології підготовки до управлінської діяльності, сприяє ефективному формуванню всіх компонентів управлінської компетентності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини.

Ключові слова: професійна підготовка до управлінської діяльності, вища освіта, галузь безпеки людини, підготовка до управлінської діяльності, управлінська компетентність, фахівці в галузі безпеки людини, компоненти компетентності, організаційне та науково-методичне забезпечення, система професійної підготовки.

Povstyn O. V. Theoretical and methodical basis of professional training to management activity of future specialists in the human safety field. – Qualified scientific work as a manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 015 – the professional education (specialization: 13.00.04 – theory and methods of professional education). – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2019.

The thesis scientifically substantiated and developed the system of cadets and students' training of the higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine for the management activity based on praxeology; phenomenology; humanistic paradigm of the education philosophy; the synergetics philosophy; theory of management and systems theory; positions of the system, personally oriented, activity, polysubject, competent, environment and resource management; the theory of development and self-development of social and professional qualities of the personality of a specialist; modern didactic approaches to the content, methods and technologies of professional training for activities under special conditions.

On the basis of theoretical and methodological analysis the concept of training for management activity taking into account the peculiarities of professional activity of human safety specialists tendencies of specialists' training to effective management in the conditions of the transformation of Ukrainian society and the best experience of training specialists in foreign countries, the ways of managerial competence forming as a means of personal and professional growth, the formation of his/her own professional and managerial positions in cadets and students of higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine were suggested. The system of training cadets and students of higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine for management activity corresponds to the tendencies of the development of the higher school of Ukraine on the basis of the modern paradigm of education, leading methodological approaches, didactic and specific principles.

The managerial competence of specialists in the field of human safety is the integrative property of a manager as a subject of management activity based on the established system of necessary managerial knowledge, skills, norms, values, socially and professionally important managerial qualities and ensures the implementation of professional functions, ability and readiness for management activity in planning, decision-making, organization, coordination, motivation, control of employees of the State Emergency Service units of Ukraine and other organizations involved in the life safety and protection of the population. The managerial competence structure of specialists in the field of human safety are the following: cognitive, diagnostic, axiological, praxeological and reflective components.

A comprehensive analysis of the theory and practice of cadets and students' training in the higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine has made it possible to determine the specific principles of human safety specialists' training for management activity, to construct and experimentally verify the structural and functional model of human safety specialists' training to manage, substantiate and implement pedagogical conditions necessary and sufficient for effective formation of managerial competence in future human safety specialists. The model has a five-component structure (unit of purpose determination, methodological-conceptual, organizational-design, content-technological and criterion-diagnostic blocks) and reproduces the organization and functioning of the elements of the system of human safety specialists' training for management activity as well as their links, properties, characteristics and signs. Pedagogical conditions of effective formation of human safety specialists' managerial competence is a complex of projected factors of influence on the external and internal circumstances of the educational process, ensuring the integrity of training cadets and students for management activities in the educational environment of the higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine in accordance with the requirements of the state and society. The Concept of professional human safety specialists' training in the field of management activity is suggested, which provides the formation of specialists' managerial competence by coordinating the processes of formation and self-improvement of cadets and students' managerial qualities.

The theoretically substantiated and experimentally verified complex of organizational and methodological support includes a step-by-step technology for training cadets and students of the higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine for management activities and includes: developing methods for motivating cadets and students, developing their needs for the education of managerial qualities and values; selection, deepening, structuring and integration of the content of theoretical and practical management training; definition of the most productive forms, types, stages, methods and means of training as well as the creation and implementation of innovative technology aimed at management training intensifying; development of effective psychological mechanisms of preparation for management activities and development of leadership qualities in cadets and students; the development of an adequate educational infrastructure for the higher educational establishments and the improvement of cadets and students' training directions for management activities.

It is proved that the use of the author system of cadets and students' training of the higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine for

management activities, first of all, the updating of the content, the implementation of pedagogical conditions and the introduction of a step-by-step technology of training for management activities, contributes to the effective formation of all components of future human safety specialists' managerial competence.

Key words: professional training for management activity, higher education, human safety industry, training for management activity, managerial competence, human safety specialists, competence components, organizational and methodical software, professional training system.

Повстин А. В. Теоретические и методические основы профессиональной подготовки к управленческой деятельности будущих специалистов в сфере безопасности человека. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 015 – профессиональное образование (специализация: 13.00.04 – теория и методика профессионального образования). – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2019.

В диссертационной работе обоснована и разработана система подготовки к управленческой деятельности курсантов и студентов высших учебных заведений Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям (ГСЧС), основанная на положениях системного, личностно-ориентированного, деятельностного, полисубъектного, компетентностного, средового и ресурсного подходов; учитывает структуру управленческой деятельности специалистов в сфере безопасности человека, тенденции подготовки специалистов к эффективному менеджменту в условиях трансформации украинского общества.

Выявлены особенности и задачи управленческой подготовки курсантов и студентов высших учебных заведений ГСЧС; определены специфические принципы подготовки специалистов различных направлений сферы безопасности человека к управленческой деятельности; построена авторская модель системы, обоснованы и реализованы педагогические условия эффективного формирования управленческой компетентности; разработана концепция профессиональной подготовки специалистов в сфере безопасности человека к управленческой деятельности, создана инновационная педагогическая технология, направленная на интенсификацию управленческой подготовки.

Доказано, что применение авторской системы подготовки к управленческой деятельности курсантов и студентов вузов ГСЧС, в первую очередь обновление содержания обучения, реализация педагогических условий и внедрение поэтапной технологии подготовки к управленческой деятельности, способствует эффективному формированию всех компонентов управленческой компетентности будущих специалистов в сфере безопасности человека.

Ключевые слова: профессиональная подготовка к управленческой деятельности, высшее образование, сфера безопасности человека, подготовка к управленческой деятельности, управленческая компетентность, специалисты в сфере безопасности человека, компоненты компетентности, организационное и научно-методическое обеспечение, система профессиональной подготовки.